

קונפרנציית הפילוג הקונפרנציה העולמית החמישית של מפלגות פועלי ציון

א. כללי

הקונפרנציה העולמית החמישית של מפלגות פועלי ציון, הידועה כקונפרנציית הפילוג, התכנסה על רקע של תוהו ובוהו אידיאולוגי בכרית העולמית. אף כי מעולם לא שררה בתוכה אחדות דעים בשאלות רעיוניות וטקטיות, העילה המידית למבוכה היתה משבר האינטרנציונל השני והיווסדו של האינטרנציונל השלישי, אשר עוררו את הצורך להגדיר עמדות ולהתגייס למחנה זה או ליריבו. היה זה סדק חדש בתמונת האחדות הבקועה, והוא תולדת המלחמה.

עד המלחמה לא נדרשו מפלגות הכרית והלשכה להתייחס למחלוקות תיאורטיות ששררו בתנועה הסוציאליסטית הבינלאומית, שכן מבחינה ארגונית לא השתייכו אליה. מאמצי הצטרפות, ולאחר מכן ההצטרפות עצמה, לא יכלו עוד להותיר את הכרית אדישה. הדילמה הקשה ביותר היתה בשאלת האינטרנציונל, שכן לשכת הברית משכה תחילה לכיוון האינטרנציונל השני – מתוך נאמנות לידידיה יותר מאשר מתוך אמונה בנכונות דרכו של הארגון – ואילו מפלגות ארציות רבות משכו שמאלה, הן מתוך אמונה במהפכה, והן מתוך הצורך להתיישר עם הקו השורר בארצן. להתיישרות עם השמאל היתה השלכה מידית על שיתוף הפעולה עם הבורגנות (קרי, ההסתדרות הציונית).

תמונת הפיצול הרעיוני בכרית, שנסתמנה עוד לפני מועצת שטוקהולם ובמהלכה, הלכה והתבהרה יותר בשנה שהפרידה בין שטוקהולם לקונפרנציה החמישית. אולם יש לשים לב, כי בניגוד לתקופה שלפני שטוקהולם, בה עוד היו מי שהתנגדו לאינטרנציונל השלישי, ככלל, וביקשו לשקם את האינטרנציונל השני, הרי שאחרי שטוקהולם לא היו מתנגדים לאינטרנציונל השלישי גם בקרב הימין. מפלגותיו ביקשו להצטרף לאינטרנציונל זה, בתנאים מסוימים. מפלגות הימין התייצבו למעשה מאחורי עמדתה הרשמית החדשה של לשכת הברית.

יצוין, כי עמדותיה של לשכת הברית לא עוצבו ללא השפעה מן החוץ. למעשה, במשך זמן רב היא היתה מנועה מלהגדיר עמדה עצמאית כלפי האינטרנציונל השני, שכן רק עתה הצטרפה אליו, וגם זה הודות לעמדתם האוהדת של מוכיר האינטרנציונל, הויסמנס, ומנהיגי מפלגות שנשארו נאמנות לארגון. תחושת המחויבות המוסרית, הנאמנות לעמיתים והכרת התודה, הן שהיו ברקע החלטתה של הלשכה במועצת שטוקהולם, שכמו ביקשה להתעלם מקריסתו של האינטרנציונל השני. ברם, אף כי במישור הלאומי הפרטי היתה הלשכה מרוצה מהאינטרנציונל השני, וחשה מחויבות כלפיו, כמישור הבינלאומי

היתה מאוכזבת, כמו חברות רבות אחרות. מתוך התלבטות פנימית ניהלה הלשכה מדיניות כפולה. מחד גיסא, הפגיעה בהויסמנס לדאוג לשיקום הארגון, אך מאידך גיסא החלה לגשש אחר מגעים עם מפלגות פורשות, להקמת אינטרנציונל חדש.

כך, למשל, באוקטובר ובנובמבר 1919 עוד פנתה להויסמנס ודירבנה אותו לממש את החלטות ברן ולוצרן, בטרם יכונס קונגרס נוסף בז'נבה. אלה היו החלטות שאולי היו מצליחות לרכוש מחדש את לב המפלגות המאוכזבות ולמנוע נטישת מפלגות נוספות, ובהן: החלטה לפעול נגד האינטרנציונליה הצבאית של מדינות המערב כרוסיה, ונגד הבלוקדה שגרמה שם לרעב ומחסור; לשגר משלחת מטעם האינטרנציונל לרוסיה כדי לעמוד מקרוב על המצב וללמוד על היחסים בין המפלגות הסוציאליסטיות השונות שם; לבחון את ניסיונות הסוציאליזציה ואת פעילות הדיקטטורה הסובייטית, ולחפש הבנה בין שני האינטרנציונלים; לשלוח ועדה לגרמניה כדי להכיר מקרוב את המאבק בין המפלגות הפרולטריות. ובמישור היהודי – לשגר משלחת לחקר הפוגרומים.¹ אך ככל שהכזיבה הארכה שניתנה למנהיגי האינטרנציונל השני (בוצע רק שיגור משלחת הפוגרומים), הלכה ודעכה שארית יוקרתו. וככל שמפלגות ידידות נטשו את הארגון, כך הלכה הלשכה וגבישה את החלטתה לפרוש ולהצטרף ליוזמתן, להקים את מה שכונה בשם "האינטרנציונל השני" וחצוי.² גוף זה חתר לאיחוד שני האינטרנציונלים, וכלל מפלגות שפרשו מן האינטרנציונל השני, משום שלא השלימו עם הרפורמיזם שלו, ולא הצטרפו לאינטרנציונל השלישי בשל הצנטרליזם הקיצוני שלו.

היו אלה מפלגות שהברית שיתפה איתן פעולה בקונגרס לוצרן (בקיץ 1919), לצורך רבולוציוניזציה של האינטרנציונל: המפלגה הגרמנית הבלתי תלויה, המפלגה השווייצרית, המפלגה הצרפתית ומפלגת הלייבור האנגלית הבלתי תלויה.³ המפלגה הסוציאליזמוקרטית הבלתי תלויה הגרמנית החליטה לפרוש מן האינטרנציונל השני ולא להצטרף לשלישי, בוועידה שנערכה בלייפציג ב־30 בנובמבר – 6 בדצמבר 1919.⁴ המפלגה הסוציאליסטית הצרפתית החליטה החלטה דומה בוועידתה בשטרסבורג, ב־25 בפברואר 1920.⁵ במרץ 1920 פנתה לשכת הברית למפלגה הגרמנית, בירכה את היוזמה להקים אינטרנציונל מהפכני

1. מכתבי הלשכה לקמיל הויסמנס (Camille Huysmans) מ־28.10.1919, ארכיון הויסמנס, אנטוורפן, IJ309/A7, ומ־14.11.1919, שם, IJ309/A8.
2. ראה מאמרי יארכלום בזכות גישה זו: 'יועגן אינטערנאציאנאל', נייע ארבייטער צייטונג, 27.1.1920, עמ' 2; 'צום נייעם אינטערנאציאנאל', ארבייטער ווארט, 16.3.1920, עמ' 2; 'דער אינטערנאציאנאל', שם, 26.3.1920, עמ' 3.
3. על קפלנסקי וחזנוביץ' בלוצרן ראה כאריכט צו דער V וועלסקאנפערענץ אין ווין, 20 ביז 25 יולי 1920, ברלין [חש"ד] (להלן: הו"ח לקונפראנציה העולמית החמישית), עמ' 38-39.
4. נייע ארבייטער צייטונג, 16.1.20.
5. ידיעה על כך התפרסמה בקונטרס, לה (ח באייר ה'ר"ף), עמ' 14.

חדש, והודיעה על נכונותה להשתתף במאמצים על יסוד החלטות לייפויג ושטרסבורג.⁶

במאי הודיעה הלשכה למפלגות הארציות על עמדתה החדשה: אומנם שאלת האינטרנציונל תעמוד על סדר היום של הקונפרנציה החמישית, נאמר בחוזר ששיגרה, אבל הלשכה חייבת להשתתף באופן פעיל בבנייתו מחדש של האינטרנציונל, ולנקוט את כל הצעדים כדי להבטיח לברית העולמית עמדה נאותה בתנועת הפועלים הבינלאומית. יציאתם של הסוציאלי-דמוקרטים (ס"ד) הבלתי תלויים הגרמניים, של הסוציאליסטים הצרפתיים ושל מפלגת הלייבור הבלתי תלויה האנגלית יצרה סיטואציה חדשה בתוך האינטרנציונל, מבחינת הלשכה. דווקא עם מפלגות אלה שיתפה הברית פעולה בתוך האינטרנציונל השני, כדי להפוך אותו ולהביא לאיחוד עם מפלגות האינטרנציונל השלישי. על הלשכה הוטלה החובה לפרוש מן האינטרנציונל השני ולהשתתף בפעולה להקמת אינטרנציונל מהפכני חדש, על ידי איחוד מפלגות האינטרנציונל השלישי עם מפלגות המערב המהפכניות. הצעה ברוח זו התכוונה הלשכה להעלות בקונפרנצייה העולמית, וביקשה מהמפלגות להביע דעתן בנדון.⁷

נשאלת השאלה, מדוע החליטה הלשכה דווקא בחודש מאי להודיע על כוונתה לפרוש מן האינטרנציונל השני? האם ביקשה לעמוד על הלך הרוחות במפלגת הלייבור האנגלית? תיאום עמדות עמה היה חשוב, בשל האינטרס הציוני: היתה תקווה שהיא תתפוס את השלטון באנגליה ותסייע לפרולטריון היהודי בבניין ארץ-ישראל; או שמא חשה שמעמדה באינטרנציונל מתערער, על רקע נטיותיה? באפריל עוד הודיעו קפלנסקי וחזנוביץ' לוועדים המרכזיים על כוונתם לצאת ליישובת הוועדה המתמדת של האינטרנציונל (שנועדה ל-25 בחודש). אולם נראה שחזנוביץ' חשד במשהו, כאשר התרעם על כך, שרק להם אין לשכת האינטרנציונל מסוגלת להשיג היתרי כניסה להולנד.⁸

מעניין לציין, כי כשנודע להויסמנס על כוונת לשכת הברית לשתף פעולה עם המפלגות הפורשות, הוא מיהר להודיע לה כי הברית נכנסה לאינטרנציונל הודות לו, והזהיר כי יום אחד יגרשו אותה מן האינטרנציונל החדש על בסיס הלאומיות, אולם אז לא תהיה לה זכות לשוב לאינטרנציונל השני.⁹

פתיחותה של לשכת הברית כלפי האינטרנציונל השלישי מופגנת גם במכתב ששיגרה למזכירות המערב-אירופית של האינטרנציונל הקומוניסטי, לקראת הקונגרס שלו בקיץ 1920. היא ביקשה שיאפשרו לפועלי ציון הרוסיים ליצג אותה לצורכי אינפורמציה, שכן הקונפרנציה העולמית של הברית, שתיערך בסמיכות ומנים, תדון בשאלות המהפכה הסוציאליטית והאינטרנציונל.¹⁰

6. מכתב מ-31.3.1920, ארכיון מפלגת העבודה בבית ברל (להלן: בית ברל), פ' 4, כרך ד.

7. חוזר מס' 20, 14 מאי 1920, שם.

8. חוזר לוועדים המרכזיים, 15.4.1920, שם, פ' 5, כרך א.

9. מכתב הויסמנס לקפלנסקי, 7.6.1920, ארכיון העבודה במכון לבון, תל-אביב (להלן: אה"ע), עיובון קפלנסקי, תיק 28.

10. מכתב מ-12.7.1920, בית ברל, פ' 1, כרך ו.

סוגיית האינטרנציונל השלישי היתה גורם דומיננטי בהפרת האיזון בברית, ברם הקונפרנציה החמישית לא נתכנסה רק כדי לפתור בעיה זו. כזכור, מועצת שטוקהולם לא היתה פרום דיונים מלא, ולא מילאה תפקיד של קונפרנציה עולמית. המפגש המלא האמיתי של הברית, לראשונה לאחר המלחמה, היה איפוא הקונפרנציה בווינה בקיץ 1920. שש שנים הפרידו בינו לבין הקונפרנציה העולמית האחרונה, ועל הפרק עמדו שאלות אופרטיביות רבות. בשטוקהולם היה נראה, כי הדיון החשוב יהיה סביב עבודת בניין ארץ-ישראל, על סמך דו"ח המשלחת ששוגרה לשם. זו גם הסיבה העיקרית, ששנה שלמה הפרידה בין שטוקהולם לווינה, שכן המשלחת החלה בעבודתה רק בינואר 1920, וסיימה אותה במאי 1920. וכבר ראינו כי דיוני המשלחת רק חיידו את חילוקי הדעות בשאלת עבודת ארץ-ישראל, שנתגלו כבר כשטוקהולם.

ב. מפלגות הברית בין מועצת שטוקהולם לבין קונפרנציית הפילונג

פעמיים נדרשו המפלגות במשך תקופה זו לגבש דעה מייצגת כלשהי בשאלות האינטרנציונל, ההסתדרות הציונית ועבודת ארץ-ישראל. תחילה בכינוסים שהתקיימו מיד לאחר מועצת שטוקהולם, ובהם נתבעו לשקול עמדתן לגבי החלטות שטוקהולם, ולאחר מכן בעקבות החלטת הלשכה לפרוש מן האינטרנציונל השני ולהתגייס להקמת האינטרנציונל החדש. להלן נציג את עמדותיהן הרשמיות. לא כל המפלגות שלחו תגובותיהן; ולהלן נביא את החלטות הרוב, שנתקבלו כעמדות הרשמיות של המפלגות. בכל מפלגה היתה אופוזיציה לימין או לשמאל, בהתאם. אגב, מפלגות שתמכו מלכתחילה באינטרנציונל השלישי לא שינו מעמדתן. מן הראוי להעיר, שהתיאור להלן הוא כרונולוגי, ולא על פי חשיבות המפלגות.

פועלי ציון בשווייץ לא באו לשטוקהולם, בעיקר משום שהקבוצות השונות רצו לקיים ועידה כללית לדיון בשאלות העומדות על הפרק. אולם לפני ועידתם הם הודיעו, כי הן המזכירות והן קבוצות אחדות תומכות באינטרנציונל השלישי. הן סבורות שיש להשתתף בקונגרס יהודי עולמי ובקונגרס פועלים יהודי כללי, ומתנגדות להשתתפות בקונגרס הציוני. כמו כן תמכו בעבודה נמרצת בארץ-ישראל. החלטה ברוח זו קיבלו בקונפרנציה שלהם בו'נווה, בי'9-11 באוגוסט 1919, אם כי עתה נתקבלה החלטה המתנגדת גם להשתתפות בקונגרס יהודי עולמי.¹¹

פועלי ציון ברוסיה התפלגו על רקע השאלות הנ"ל בקיץ 1919. בשל חשיבותה של המפלגה בברית, אעמוד על עמדותיה מעט יותר בהרחבה.¹²

11. מכתב מזכירות פוע'צ בשווייץ אל חנוביץ', 30.6.1919, שם, 5/פ, כרך א: *Jewish Labour Correspondence*, מ'1, ינואר 1920, עמ' 10.

12. על עמדות קודמות ראה חיבורי, *הברית העולמית של מפלגות פועלי ציון, 1907-1920*, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת תל-אביב, 1992, בפרק ה'דן כמועצת שטוקהולם. על הלור הרוחית בפוע'צ ברוסיה באותה עת ראה: א' מרגלית,

ב'10'15 אוגוסט התכנסה בהומל ועידה, ששלטו בה הפורשים הקומוניסטים מפועלי ציון ברוסיה ובאוקראינה. מהלך הוועידה הוביל להקמת יק"פ – "המפלגה הקומוניסטית היהודית פועלי ציון" (יידישע קאמוניסטישע פארטיי). המפלגה הזדהתה עם מטרות הבולשוויקים ושיטותיהם, אך עמדה על ייחוד המצוקה היהודית ברוסיה, שנגרמה כתוצאה מהמהפכה. את פיתרון בעיית היהודים ראתה בהתיישבות סוציאליסטית בארץ־ישראל, אולם סברה שניתן להגשים זאת רק במסגרת המהפכה העולמית. כלומר, הגשמת הציונות נדחתה למועד שבו תשרור הדיקטטורה של הפרולטריון בניצוחו של האינטרנציונל הקומוניסטי, והיא תלויה בסיועו.

המפלגה דחתה אפוא את הקונסטרוקטיביזם הציוני. עבודת ארץ־ישראל בשלב הנוכחי נתמצתה לדידה בתעמולה בלבד. לעומת זאת היא ניכסה לעצמה משימת שחרור פוליטי: בכיבוש האנגלי ובבורגנות הציונית היא ראתה שני מכשולים על דרך הגשמת ההתיישבות היהודית בארץ בעתיד. לפיכך נתבע הפרולטריון היהודי לסייע להצחת מרד בכל הארצות הכבושות על ידי האנטטה במזרח בכלל, כולל ארץ־ישראל, ולהיאבק לחיסול המוסדות הבורגניים־ציוניים בארץ. כמו כן הוא נתבע לגייס גדודים אדומים למלחמה בכיבוש האנגלי.¹³ זהו הד לרעיון שהועלה כבר במינסק על ידי האופוזיציה השמאלית, שראתה בהגשמת הפלשתיניזם חלק מתוכנית "הוועדים לשחרור המזרח" של הקומוניסטים.¹⁴ מכיון שהטריטוריאליזציה היהודית בארץ־ישראל היא חלק ממפעל עולמי לקולוניזציה סוציאליסטית, ומכיון שאת המהפכה ברחוב היהודי מנהיגה מפלגת פועלי ציון, עליה להצטרף מיד אל המוקד המארגן של המהפכה העולמית – הוא האינטרנציונל השלישי – כדי להשתלב מהר ככל האפשר בתהליך המהפכני העולמי העומד לפני הגשמתו.

הפגל השני, מפלגת פועלי ציון הסוציאלי־דמוקרטית, נתכנס לוועידה במוסקווה ב'16 בספטמבר 1919.¹⁵ בהחלטותיו הכיר במעמדו הבכיר של האינטרנציונל הקומוניסטי, אך סירב לקבל את ההגמוניה הבולשוויקית בתוכו. הוחלט להצטרף לאינטרנציונל השלישי כגרעין, ולא כמוסד מנהיג. יש לארגנו מחדש ולצרף אליו גם את כל המפלגות הסוציאליסטיות המהפכניות המצדדות במשטר הסובייטי ובדיקטטורה של הפרולטריון. המפלגה צידדה בעבודת ארץ־ישראל אקטיבית, וקראה לארגון הגירת פועלים לארץ־ישראל תוך כדי המאבק המהפכני באירופה. כלומר, היא לא היתנתה את הגשמת הפלשתיניזם בהתקדמות המהפכה העולמית, אלא ראתה בהם תהליכים מקבילים, שווים בחשיבותם. מרכז המפלגה נתבע להציג את השאלה הפלשתינית לפני האינטרנ-

אנטומיה של שמאל. פועלי ציון שמאל בארץ ישראל 1919-1941, ירושלים 1976 (להלן: מרגלית, אנטומיה), עמ' 33 ואילך.

13. ראה החלטות ועידת הומל אצל ל' חאזאנאוויטש, ארכיוו פונים אידישען סאציאליסט, ברלין 1921 (להלן: הונוביץ', ארכיון, עמ' 14-18).

14. מרגלית, אנטומיה, עמ' 34.

15. על ועידת הומל ועל יעודה זו ראה מאמרו של משה סקי, "ציוני צוזאמענפארען", נייע ארכייסער צייטונג, 2.1.1920, עמ' 4; 6.1.1920, עמ' 2; 13.1.1920, עמ' 3-2.

ציונל השלישי, כדי להשיג את הכרתו בפלשתיניזם כפיתרון הבעיה היהודית, ואת המיכתו בפיתרון הגירת הפרולטריון היהודי והתיישבותו בארץ-ישראל. הוחלט לא לפרוש בינתיים מהברית העולמית (בניגוד להחלטת הפרישה של ועידת מינסק),¹⁶ בתנאי שהלשכה תוותר על מדיניות פשרנית בעניינים כלליים ויהודיים, תפרוש מן האינטרנציונל השני, ותכנס ועידה עולמית תוך שלושה חודשים.¹⁷

מ' ארם, מן המפלגה הפולגית, אפיין את הפילוג ברוסיה: לא היה זה על רקע של חילוקי דעות בהשקפת העולם הפוליטית המהפכנית, שכן שני הפלגים דוגלים בהגשמת הסוציאליזם על ידי דיקטטורה של הפרולטריון, בסובייטים כדפוס הארגוני של הדיקטטורה, ובאינטרנציונל השלישי כגוף הלוחם של הדיקטטורה. הפילוג בא, לדבריו, על רקע של קונפליקט בין השקפת עולם פועלי-ציונית וציונית-קומוניסטית.¹⁸ ארם צדק, אך לא דייק. אומנם ההבדל המהותי בין שני הפלגים היה בשאלת הגשמת הפלשתיניזם, אך היה ביניהם גם הבדל בהשקפה הפוליטית. פועלי ציון הס"ד, בניגוד ליק"פ, עמדו על דיקטטורה של הפרולטריון, ולא של המפלגה הקומוניסטית, ורצו באינטרנציונל שלישי מורחב, ולא כזה הגתון להגמוניה בולשוויקית.

ב-18 בספטמבר 1919 הודיע הוועד המרכזי לאינטרנציונל השלישי על כוונתו להצטרף, אך העלה לפניו את שאלת ארגונו מחדש על יסוד העיקרון הלאומי, וכן את שאלת התמיכה של הארגון בפרולטריון היהודי, כפיתרון בעייתו הלאומית, ובדרכים המעשיות להקמת החברה היהודית הסוציאליסטית שם.¹⁹

מפלגת פועלי ציון ס"ד מאוחדת לייטא וללטביה הוקמה בימים 18-20 בספטמבר 1919. היא התייצבה על בסיס האינטרנציונל השלישי, והודיעה שהיא מצטרפת לברית בזכות מייעצת, ולא לוקחת אחריות לעבודתה של האחרונה.²⁰ בינואר 1920 הצטרפה ל"ארגאניזאציאנס ביורא" (ראה להלן).²¹

פועלי ציון באוקראינה היו מרוצים מהחלטת שטוקהולם בשאלת האינטרנציונל נל, אך התנגדו להשתתפות בקונגרס הציוני, ולכל שיתוף פעולה עם הציונות הכורגנית. הם היו בעד קונגרס יהודי עולמי ובעד חינוך עבודת ארץ-ישראל והקמת לשכות הגירה.²² כאמור, הקומוניסטים פרשו מן המפלגה והצטרפו

16. מרגלית, אנטומיה, עמ' 35.

17. חלק מהחלטות הוועידה התפרסם אצל חזנוביץ', ארכיון, עמ' 29-33.

18. מ' ערערם, "מון ארגאניזאציע צו שפאלטונג", ארכיטער ווארט, עמ' 2.

19. מרגלית, אנטומיה, עמ' 38-39.

20. על ועידת היסוד ראה דער אידישער קעמפפער, 13.2.1920, עמ' 5; מכתבי אחר ארוצקר ושלמה שרצמן ללשכת הברית, 30.9.1919, נתן פינצ'וק ללשכה, 15.10.1919, בית ברל, 2/5, כרך א.

21. מכתב מזכירות פוע"צ ליטא ללשכת הברית, 21.1.1920, שם, 8/5, כרך ג. על קורות המפלגה ראה ל' שמעוני, "פועלי-ציון שמאל", ליטא, ב, תל-אביב תשל"ב, עמ' 207-210.

22. מכתב אפרתי ללשכה, 3.10.1919, בית ברל, 8/5, פולניה.

ליזומת הקמת היק"פ.²³

בקרב פועלי ציון באוסטריה שררה מורת רוח מן הברית. אל האכזבה מפעולותיה של לשכת הברית בתקופת המלחמה נוספה התנגדות להחלטות שטוקהולם, במיוחד בשאלת האינטרנציונל. לשכת הברית נודעקה נוכח האפשרות שהם יפרשו, וקראה להם להמתין לקונפרנצייה החמישית.²⁴ כוועידתה ב־1-2 בנובמבר 1919 אישרה המפלגה את הצעת הפרוגרמה של הקונפרנצייה הראשונה, שהציבה את המפלגה על בסיס קומוניסטי. בהתאם לכך החליטה המפלגה להצטרף לאינטרנציונל השלישי – אם אפשר, יחד עם שאר מפלגות פועלי ציון, ולא – כמפלגה עצמאית. כמו כן הודיעה על פרישתה מן ההסתדרות הציונית.

המפלגה החליטה להישאר בברית ולתמוך בלשכה בשאלות עבודת ארץ-ישראל ובשאלות ארגוניות ופוליטיות שאינן מנוגדות לתפישתה הקומוניסטית.²⁵ למעשה התנגדה המפלגה לעבודת ארץ-ישראל פעילה, כל עוד היא נתונה בידי אנגליה.²⁶ החלטת לשכת הברית לפעול יחד עם מפלגות המערב, שפרשו מן האינטרנציונל השני כדי ליצור אינטרנציונל מהפכני חדש, על ידי איחוד עם האינטרנציונל השלישי, עוררה התנגדות של המפלגה, שמיהרה להדגיש את תמיכתה בהצטרפות מידית לאינטרנציונל השלישי. היא הזהירה את הלשכה שלא לפעול בנדון לפני שהשאלה תתברר בקונפרנצייה העולמית, כי זה עלול להזיק להצטרפותה העתידית לאינטרנציונל השלישי.²⁷

בדצמבר 1919 הוקם בווינה ה"ארגאניזאציאנס בינרא" (להלן: א"ב), במטרה לאחד מפלגות וחלקי מפלגות של הברית על בסיס האינטרנציונל השלישי ובשורותיו. תפיסותיה של היק"פ היו היסוד להשקפת העולם של הא"ב. בין מנהיגיו ניתן למצוא את אלכסנדר סרפוב (יו"ר), הרש נגלר, יצחק קנדל, מיכל קאהן ומלכה שור מן המפלגה האוסטרית הגרמנית, שאליהם הצטרפו חברים נוספים. כן הסתפחו אליו היק"פ, כלומר הפורשים הקומוניסטים מרוסיה ואוקראינה, המפלגה הליטאית-לטבית, מפלגת הפועלים הסוציאליסטית בארץ-ישראל (ראה להלן), והפרקציה השמאלית של פועלי ציון בגרמניה. הארגון נהנה מאהדה וקשרים עם פלגים שמאליים במפלגות אחרות, כמו באמריקה (ועד התעמולה הסוציאלי-דמוקרטית), בגליציה, בשווייץ וברומניה.²⁸ לשכת הברית התנגדה לא"ב, לא משום התנגדותה לתעמולה של רעיונות

23. דו"ח על הנעשה במפלגה, *Jewish Labour Correspondence*, מס' 1, ינואר 1920, עמ' 7-6.

24. מכתב הלשכה לקראת ועידת פוע"צ באוסטריה הגרמנית, 27.10.1919, בית ברל, פ/4, כרך ב.

25. מכתב סרפוב ללשכה, 27.10.1919, שם, פ/5, כרך ב; *Jewish Labour Correspondence*, מס' 1, ינואר 1920, עמ' 9.

26. מכתב גולדברג ללשכת הברית, 10.6.1920, בית ברל, פ/1, כרך ג.

27. מכתב פוע"צ אוסטריה ללשכה, 31.6.1920, שם, פ/4, כרך ד.

28. אואנגארד, צענטראלארגאן פון די לינקע פוע"צ, מס' 1, 13.2.1920, עמ' 1.

קומוניסטיים, אלא משום שראתה בהקמת ארגון בתוך ארגון, בטרם תהיה לקונפרנציה העולמית הזדמנות ליצור תיאום בין-מפלגתי בשאלות הרלוואנטיות, צעד מכוון לקראת פילוג, וקראה למפלגות שלא לבוא בקשרים עם הא"ב.²⁹

מפלגת הפועלים הסוציאליסטית (מפ"ס) – פועלי ציון בארץ-ישראל הוקמה לאחר החלטת שטוקהולם, המכירה באחדות העבודה כיורשת של מפלגת פועלי ציון ארץ-ישראל. באסיפת היסוד שלה (ב־15-17 באוקטובר 1919) הכריזה על ארגונה מחדש של מפלגת פועלי ציון הישנה. היא הודיעה על התנגדותה לאינטרנציונל השני, ולא הכירה בברית העולמית כל עוד היא נשארת בארגון זה. כן התנגדה להשתתפות בהסתדרות הציונית ובמוסדותיה.³⁰

לשכת הברית לא הכירה בה כמפלגת פועלי ציון הישנה, שכן החלטת האיחוד נתקבלה על דעת המפלגה הישנה, וריעצת שטוקהולם הכירה באחדות העבודה בתור מפלגת פועלי ציון בארץ-ישראל. לשכת הברית גופה בה, על שגרמה לפילוג בטרם דנו בנושא בקונפרנציה העולמית. לדעת הלשכה, יש באחדות העבודה אפשרות לכל החברים ללחום על דעותיהם, ולהשפיע הן על המפלגה והן על הברית כולה. יתר על כן, רוב הנושאים הנוכחים בהחלטות המפלגה החדשה מטרידים את כל המפלגות. לפיכך עליהם להיילחם על דעותיהם בשורות התנועה ולא לגרום לפילוגה ולהחלשתה. הברית קראה למפלגותיה לא לבוא בקשרים עם המפלגה החדשה.³¹ במקביל דרשה אחדות העבודה מן הלשכה לא לנהל שום משא ומתן עם המפלגה, ולאסור זאת אף על מפלגות הברית.³²

אחדות העבודה קיבלה בוועידתה הראשונה בכנרת (ב־23-25 במאי 1920) החלטה המבקרת את שני האינטרנציונלים, ומציעה לברית העולמית לפרוש מן השני ולשתף פעולה עם המפלגות השואפות ליצור אינטרנציונל מהפכני אחד, המיוסד על הכרה בזכויות הלאומים, והכולל את כל המפלגות המאוחדות באינטרנציונל השלישי ואת אלה שפרשו מן השני ולא נכנסו אל השלישי.³³

פועלי ציון בפולין אימצו עמדת ביניים בין שני הפלגים ברוסיה, קרובה יותר לפועלי ציון הס"ד. אף כי הייתה במפלגה סיעה קומוניסטית חזקה, שהזדהתה עם עמדות היק"פ, היא לא נתפלגה. נתקבלה עמדת הרוכקטן, שהזדהתה אומנם עם הדגם הסובייטי של המהפכה ודגל בדיקטטורה של הפרולטריון, אבל דחת את ההגמוניה של המפלגה הבולשוויקית. רוב זה גם האמין, כי האינטרנציונל

29. ראה גילוי דעת של לשכת הברית בדער אידישער קעמפפער, 13.2.1920, עמ' 5; קונטרס, כו, ז באדר תר"ף, עמ' 12-10, וכן דו"ח לקונפרנציה העולמית החמישית, עמ' 47.

30. דו"ח לקונפרנציה העולמית החמישית, עמ' 48. וראה גם "סלוצקי, מ.ס.פ.ע. בוועידת היסוד של ההסתדרות", אסיפות, (14), דצמבר 1970, עמ' 133-162.

31. חוזר לשכת הברית מס' 9, 8.12.1919, בית כרל, פ' 6, וכן מכתב הלשכה אל מ' חלדי, ר"ח טבת תר"ף, שם, פ' 1, כרך ב. על נסיבות הזמנתה לקונפרנציה העולמית ראה מכתב לשכת הברית לאחה"ע, 17.6.1920, שם, פ' 4, כרך ג.

32. מכתב בלומנפלד ללשכה, 17.11.1919, שם, פ' 1, כרך ב.

33. קונטרס, מב (ט בתמוז תר"ף), עמ' 4.

השלישי נושא אופי מקומי, הוא מתאים לתנאים הכלכליים והפוליטיים של רוסיה, ואי אפשר להגשים את המהפכה העולמית ללא הפרולטריון של מערב אירופה, שהוא נושא המהפכה בארצות הקפיטליזם המפותח.

היו גם מי שהדגישו את האינטרס היהודי שבהרחבת הארגון: הפרולטריון היהודי אינו יכול לקשור את גורלו רק עם עמיתו הרוסי, שכן הוא מצפה שמפלגת הלייבור תגיע לשלטון באנגליה ותסייע לפועלי ציון במימוש המטרה הציונית.³⁴ לפיכך תבעו את הרחבתו של האינטרנציונל השלישי. המפלגה גם תבעה שהאינטרנציונל יכיר בייחוד הלאומי של הפרולטריון היהודי. היא קבעה שארץ-ישראל תיבנה בדרך של מלחמת מעמדות וניצחונה של המהפכה העולמית, והתנגדה להשתתפות בקונגרס הציוני, אך נקטה עמדה של פלשתיניות אקטיבית.

בוועידתה במאי 1920 נתקבלו החלטות ברוח הדברים שלעיל. החלטתה בשאלת האינטרנציונל כללה דרישה מלשכת הברית ליצור קשר עם האינטרנציונל השלישי ועם המפלגות הסוציאליסטיות המהפכניות של מערב אירופה, כדי להיכנס יחדיו לאינטרנציונל השלישי.³⁵ אף כי עמדה זו זהה ברוחה לעמדת לשכת הברית, כדאי לשים לב להבדלי הניסוח בין ההחלטות. ייתכן שהפולנים אכן התכוונו לאותו דבר, וייתכן שיש בזה כדי להסביר את העמדה הפולנית בקונפרנצייה החמישית. כמו כן התנתה המפלגה את הצטרפות הברית לאינטרנציונל השלישי בהכרתו בחביעות הלאומיות-ציוניות של פועלי ציון.³⁶ פועלי ציון בגרמניה התכנסו לכנס היסוד של מפלגת פועלי ציון הס'ד בגרמניה בברלין, ב־7-5 באוקטובר 1919. הם הכריזו כי המפלגה מתייצבת על בסיס מלחמת המעמדות המהפכנית וסולידריות מעמדית בינלאומית. כן הכריזו על השתייכותם לברית העולמית, מתוך שהם תומכים בפיתרון טריטוריאלי של השאלה היהודית, על ידי הקמת מרכז יהודי סוציאליסטי בארץ-ישראל, וגם מתוך תביעת זכויות לאומיות ואזרחיות למיעוטים היהודיים בארצות הגולה. בשאלת האינטרנציונל אימצו את החלטת שטוקהולם: בשאלת עבודת ארץ-ישראל התנגדו לשיתוף פעולה עם ההסתדרות הציונית, אולם החליטו על עבודת ארץ-ישראל אקטיבית.³⁷

הקונפרנצייה הראשונה של פועלי ציון במזרח גליציה, שנערכה בלמברג, ב־17-19 באוקטובר 1919, תמכה בהישארות הברית באינטרנציונל השני, ודרשה ממנה לנקוט פוליטיקה מעמדית עקבית, ולפעול לפיוס בין שני האינטרנציונלים. היא תמכה בעבודת ארץ-ישראל אקטיבית, אולם התנגדה להשתתפות

34. מ' יארבלום, "דער אינטערנאציאנאל", ארכייטער ווארט, 26.3.1920, עמ' 3-2.

35. אונזער ארכייטער צייטונג, 28.5.1920, עמ' 2; מכתב שאול אל לשכת הברית, 8.6.1920, בית ברל, פ. 6.

36. על הלוך הרוחות במפלגה בפולין באותה תקופה ראה מנדלסון, התנועה הציונית בפולין, שנות התהוות 1915-1926, ירושלים 1986 (להלן: מנדלסון, התנועה הציונית), עמ' 133 ואילך.

37. ראה פרטים על הכינים בדער אידישער קעמפפער, 16.1.1920, עמ' 5.

פועלי ציון בהסתדרות הציונית.³⁸ יתר על כן, במרץ 1920 קיבל הוועד המרכזי של המפלגה החלטה נגד פעילותו של הא"ב, המוליכה לפילוג בברית.³⁹ הוועידה הראשונה של פועלי ציון בצ'כוסלובקיה, שהתקיימה בעיצומה של מועצת שטוקהולם (ב'27-29 ביולי 1919), תמכה באינטרנציונל השני והחליטה, שהקונגרס הציוני צריך לכלול את כל הזרמים והמפלגות אשר בניין ארץ-ישראל הוא חלק ממצען.⁴⁰ בינואר פרש מן המפלגה חלק ימני קיצוני, ובוועידתה ב'27-29 במרץ 1920 היו שתי סיעות: קומוניסטית ושמאלית. בשאלת הטקטיקה הסוציאליסטית הוחלט לדרוש את יציאת הברית העולמית מן האינטרנציונל השני, ולהתקשר עם המפלגות הס"ד המערב-אירופיות לצורך ההתקשרות עם האינטרנציונל השלישי. המפלגה תמכה בדיקטטורה של הפרולטריון ולא בדמוקרטיה, וקבעה כי שאלת הפרולטריון היהודי תיפתר רק על ידי האינטרנציונל הסוציאליסטי המהפכני. תביעת הקומוניסטים להצטרף מיד וללא תנאים לאינטרנציונל השלישי, וכמו כן לא"ב – נדחתה. הפעם תבעה המפלגה מלשכת הברית לנתק כל קשר עם ההסתדרות הציונית, לא לשלוח נציגים לקונגרסים הציוניים, ולא לנהל שום משא ומתן עם מפלגות כורגניות.⁴¹

פועלי ציון באמריקה, אשר אימצו את החלטות שטוקהולם, תמכו גם בעמדה החדשה של לשכת הברית בשאלת האינטרנציונל. בוועידה ה'12 (26 ביוני – 3 ביולי) הוחלט שהברית צריכה לפרוש מן האינטרנציונל השני ולהשתתף בניסיון שיזמו הס"ד הבלתי תלויים של גרמניה להקים אינטרנציונל סוציאליסטי מהפכני חדש. אם הניסיון ייכשל – על הברית להצטרף לאינטרנציונל השלישי.⁴²

המפלגה הכריזה, שללא קשר לדעתה על המפלגה הבולשוויקית, היא רואה ברוסיה הסובייטית ניסיון הירואי להגשמת האידיאל הסוציאליסטי, ומגנה כל ניסיון להביס את השלטון הסובייטי על ידי אינטרוונציה צבאית או אמצעי לחץ כלכליים, כמו הכלוקדה. בשאלת הקונגרס הציוני – הוחלט להשתתף בו, משום שזוהי הנציגות העממית הלאומית הפוליטית היחידה בינתיים, המשותפת לכל שכבות העם היהודי, אשר שואפות לתחייה לאומית של העם היהודי בארץ-ישראל.⁴³

במפלגה היתה פרקציה שמאלית (ועד התעמולה), שהתנגדה כמוכחן להחלטה בשאלת האינטרנציונל. אולם החלטות הוועידה ה'12 לא התירו להם קיום

38. *Jewish Labour Correspondence*, מס' 1, ינואר 1920, עמ' 7.

39. דער אידישער קעמפפער, 28.5.1920, עמ' 3.

40. קונטרס, יג (מכתב, ג), (כט באלול תרע"ט), עמ' 27.

41. *Jüdische Arbeiter Korrespondenz*, מס' 271, מאי 1920, *Jewish Labour Correspondence*, מס' 2/3, יוני 1920, עמ' 8.

42. ראה בנדון מאמרו של ב' צוקערמאן, "דארפען מיר זיך שפאלטען", דער אידישער קעמפפער, 5.3.1920. ודעה נגדית, בעד הצטרפות לאינטרנציונל השלישי, משל "זאר, "צווייטער און דריטער אינטערנאציאנאל", שם, 11.6.1920, עמ' 2.

43. "רעזאלוציעס פון דער 12 טער קאנווענשאן", דער אידישער קעמפפער, 9.7.1920, עמ' 3. החלטות הוועידה אושרו במשאל שנערך בין החברים. מכתב הוועד המרכזי של פוע"צ באמריקה ללשכת הברית, 3.8.1920, בית ברל, פ' 4, כרך ג.

עצמאי, וכפו עליהם משמעת מפלגתית, וקיום תעמולה רעיונית רק באמצעות הגופים המוכרים של המפלגה.⁴⁴

פועלי ציון באנגליה, שתמכו בהחלטות שטוקהולם, קיבלו בוועידתם ביוני 1920 החלטה ברוח החלטת לשכת הברית. הוחלט להשתתף בקונגרס הציוני עד שיקום קונגרס יהודי עולמי. מתוך אי-התמצאות בנושא, הצביעו הצירים בעד הכרה באחדות העבודה ובמפלגת פועלי ציון בארץ-ישראל.⁴⁵ אגב, פועלי ציון באנגליה נכנסו למפלגת הלייבור בפברואר 1920, שהצטרפה גם היא ליוזמת הס"ד הגרמנים בסוגיית האינטרנציונל. כנראה שההחלטה לא נבעה רק מאמנות ללשכת הברית, אלא גם מתוך נאמנות למפלגת הלייבור.⁴⁶

על רקע הפיזיונומיה החדשה של התנועה העולמית, החליטה לשכת הברית כי על הקונפרנציה החמישית לעסוק בכירור רעיוני פתוח, שישקף את מכלול הדעות הקיימות בתנועה. יתר על כן, הוחלט כי בהצבעות יינתן ביטוי לכל הזרמים. ועל כך להלן.

ג. הקונפרנציה

1. הפרלודיום

הקונפרנציה העולמית החמישית נפתחה בווינה ב-27 ביולי 1920. ב-8 באוגוסט, עם הפילוג, נפסקו הדיונים המשותפים. הצדדים היריבים, הברית הימנית והברית השמאלית, נתכנסו לדיונים נפרדים. אל הקונפרנציה באו צירים מאמריקה, אנגליה, ארץ-ישראל, פולין, גליציה המזרחית, ליטא-לטביה, רוסיה (פועלי ציון ס"ד), גרמניה, צ'כוסלובקיה, אוסטריה הגרמנית, שווייץ וצרפת. פועלי ציון מבוקובינה, מדרום אפריקה ומארגנטינה לא שלחו נציגים, והיו מיוצגים על ידי צירים מארצות אחרות. בזכות דעה מייעצת השתתפו נציגים מהיק"פ, מפלגת הפועלים הסוציאליסטית מארץ-ישראל ונציגי הקבוצות במצרים.⁴⁷

44. "רעזאלוציעס פון דער ציוועלפטער קאנווענשאן", דער אידישער קעמפפער, 16.7.1920, עמ' 3.

45. מכתב י' פומרנץ ללשכת הברית, 10.6.1920, בית ברל, 2/פ, כרך א.

46. הודעה על הצטרפותם ללייבור: קונטרס, ל (כ"ט באדר תר"ף), עמ' 10. וראה G. Shimoni, "Poalei Zion: A Zionist Transplant in Britain (1905-1945)", *Studies in Contemporary Jewry*, VI, Bloomington 1986, p. 237.

47. פרוטוקול הקונפרנציה מצוי באה"ע, III, חלקים 35, 36. לשכת הברית פרסמה פרוטוקול מקוצר של הקונפרנציה, ואת דו"ח לשכת הברית שהוגש לצירים: אלועלטליכער אידישער סאציאליסטישער ארכייטער-פארבאנד פוע"צ, די פינפטע וועלטקאנפערענץ - באריכט און רעזאלוציעס, וויצען 1920 (להלן: הדו"ח ביידיש) וכן: באריכט צו דער וועלטקאנפערענץ אין ווין 20 ביז 25 יולי 1920, בערלין [חש"ד]. להלן נפנה לדו"ח ביידיש ולקונטרס. לפרוטוקול המצוי באה"ע נפנה רק במקרה של אנפירמציה נוספת. בעברית נתפרסמה בזמנו סקירתו של ברוך מאיר, "דו"ח מועידת

הקונפרנציה נפתחה רשמית ב־27 ביולי, אך החלה לתפקד כהתוועדות עולמית מלאה רק עם בוא הצירים מרוסיה, ב־2 באוגוסט. זאת, משום שעד כואם סירבו ה"ארגאנואציאנס ביורא" ותומכיו להשתתף בדיונים הרשמיים. השמאל הקומוניסטי ראה בהחלטה לא להמתין לרוסים כזונה פוליטית, להכריע את המיעוט השמאלי ברוב ימני. הלשכה דחתה את בקשת השמאל להמתין, בטענה שאי אפשר לעכב את הצירים מפולין, בשל המצב הקשה בארצם.⁴⁸ מכאן שגוש זה לא היה מיוצג רשמית בימים הראשונים. לפיכך אפשר להתייחס לתקופה שבין 27 ביולי ו־2 באוגוסט כאל פרלודיום לקונפרנציה.

בימי הפרלודיום, בעוד הכל מחכים למשלחת המעניינת ביותר, מבחינת הימין והשמאל כאחד, התקיימו דיונים כלליים ולא עקרוניים. מפגשים בין הימין והשמאל אומנם התקיימו, אך בעיקר ב"שיחות מסדרון" בלתי פורמאליות. דווקא שיחות אלה היו חשובות ביותר, שכן עיצבו את הלך הרוח העתידי, ואפשר להניח שבהן גובשה ההחלטה להתפלג.

הדיווחים מדיוני הפרלודיום משקפים היטב את אווירת הפילוג, את חילוקי הדעות האידיאולוגיים, שהבהירו לכול, כי בעצם אין זו קונפרנציה שיגרתית שמטרתה לתאם דרכי פעולה להמשך, אלא זהו מפגש פרידה. ההתוועדות לא

פוע"ץ בוניה", קונטרס, מט (וי' באלול תר"ף), עמ' 11-1; נ (י"ג באלול תר"ף), עמ' 31-14; נא (י"ט באלול תר"ף), עמ' 21-14; נג (י"ד בתשרי תרפ"א), עמ' 10-6.

הספרות ההיסטורית שהתייחסה לקונפרנציה החמישית מעטה, והיא נחלקת לספרי מחקר ויזכרונות. אלה ואלה עוסקים בכך בצמצום רב, ועל פי רוב כהיבטים המשרתים את הנושא המרכזי של דיונם. מן המחקר: מרגלית, אנטומיה, עמ' 48-50. הדיון הקצר בסצנת הפילוג משרת אותו לציון נדבך נוסף כגיבושם הרעיוני של פועלי ציון שמאל בארץ. בעניין הנדון חשובה לנו הסקירה האידיאולוגית הרחבה של מנהיגי פוע"ץ פולין, שהוא מקדים לדיונו. מנדלסון, התנועה הציונית, עמ' 142-145, בדיון על פוע"ץ בפולין ובגליציה. גם כאן הדגש הוא על ההתפתחות הרעיונית של מפלגות אלה, שהובילה לפילוג. פן אחר של הדיון בקונפרנציה נמצא אצל גורני, *אחדות העבודה 1919-1930*, היסודות האידיאולוגיים והשיטה המדינית, תל-אביב תשל"ג (להלן: גורני, אחדות העבודה), עמ' 298-300, 123-124, הן כעמדתה של אחה"ע בשאלות השנויות במחלוקת. יוצא דופן בנדון הוא ש' טבת, *קנאת לז, כרך ב*, תל-אביב 1980 (להלן: טבת, קנאת דוד). אף כי הדגש הוא על בן-גוריון, הוא נותן תיאור מלא וצבעוני של הקונפרנציה (בעיקר בעקבות דו"ח הקונטרס). כאן המקום לציון, כי המחקרים הנ"ל אינם מתבססים על הפרוטוקולים שבארכיון, אלא על הדו"ח הנ"ל של לשכת הברית, על דיווחו של ברוך מאיר בקונטרס, ועל מכתבי ב"ג וברל כצנלסון, ועוד, איש מן החוקרים אינו מתלבט בפרובלמטיקה של ההצבעה שהביאה לפילוג, מעבר למה שמסר בדיווחים מן התקופה. מן הזיכרונות נזכיר את נחום ניר, *וואנדערונגען*, תל-אביב 1962 (להלן: ניר, *וואנדערונגען*), עמ' 194-205, המטפל באחורי הקלעים של ההצבעה, אך מקדיש את עיקר דיונו לברית השמאלית; ואת ספרו של א' רייס, *איש מזרח גליציה, בסערות התקופה*, תל-אביב 1982, עמ' 70-73, שתורם את נקודת מבטו לפילוג ולניסיונות האיחוד מחדש לאחר מכן, אם כי לעתים אינו מדייק בעובדות. מקור מעניין מהווה ב' כצנלסון, *אגרות*, תרע"ט-תרפ"ג, תל אביב 1970 (להלן: אגרות כצנלסון), וגם ד' בן-גוריון, *אגרות*, ב, 1920-1920, תל-אביב 1972 (להלן: אגרות בן-גוריון), שאומנם אינן מסייעות להבהרת הפרטים, אך תורמות להבנת האווירה ששררה בקונפרנציה.

נועדה אלא להבהיר בקנה מידה גדול, שאין תקנה לברית העולמית במתכונתה האידיאולוגית הקודמת. ההסחות שהוטחו נגד לשכת הברית על פעולותיה בתקופת המלחמה הבהירו, כי ההנהגה הנוכחית אינה מקובלת עוד על התנועה כולה.

בדומה למה שהתרחש במועצת שטוקהולם בסעיף זה שעל סדר היום, נסכה המתקפה, מצד ימין ושמאל כאחד, סביב סוגיית עבודת ההווה מול עבודת ארץ-ישראל. אל הטיעונים שהועלו בשטוקהולם הצטרפו "מחדלים" חדשים של לשכת הברית בשנה שהובילה לקונפרנצייה החמישית. החברים מארץ-ישראל ומאמריקה גינו את לשכת הברית על פעילות מעטה במישור הארצי-ישראלי, על אי השתתפותה ככזו בוועידת לונדון של ההסתדרות הציונית, על חוסר פעילותה לסילוק אי ההבנה ששררה בקרב אחדות מן המפלגות לגבי בעיות ארץ-ישראל, על אי הגשמת החלטות שטוקהולם בשאלת עבודת ארץ-ישראל, ועל כך שלא עשתה להבהרת מהותה ופעולתה של אחדות העבודה.

נציגים מפולין, מגליציה ומאוסטריה הגרמנית חזרו על טענות שהעלו כלפי הלשכה בשטוקהולם. העניין החדש שנוסף היה גינוי הלשכה על מתן רשות למפלגות בודדות להשתתף בוועידת לונדון, בשעה שרוב התנועה העולמית מתנגד לכך. אלה גם אלה תקפו את לשכת הברית על רצונה לשמור על אחדות התנועה בכל מחיר, ולרצות את כולם. הפחד מפני הפילוג כפה עליה שיתוק. נחום ניר מזה וברל כצנלסון מזה טענו, כי חששותיה של הלשכה איפשרו צמיחת תופעות כמו הא"ב והמפ"ס.⁴⁹

ברם לא רק לשכת הברית זכתה לביקורת קשה. ארץ-ישראל וה"מזרח" התחשבנו חשבון נוקב אהדדי. נושא פרובוקטיבי במיוחד, אשר מתמצת את עצם המחלוקת, היה הפלשתינוצנטריזם שהפגינו האורחים מארץ-ישראל. למשל, קביעתו של טבנקין, כי המבחן למהפכנות הינו אקטיביות ארצי-ישראלית ולא אידיאולוגיה מהפכנית, או כלשונו:

חבר צעירי ציון המחזיק בידו האחת במחרשה ובשניה ברובה, הוא יותר ריבולוציוני מקומוניסט וינאי, המקבל את הריזולוציה הכי שמאלית. שיכותנו למשפחת הפועלים הסוציאליסטית היהודית אינה תלויה בהכרתכם.⁵⁰

קביעה זו זכתה לתגובה אופיינית מן השמאל. סוקל, איש וינה, תקף את אחדות העבודה, הרואה עצמה כמרכז התנועה העולמית, "השמש הנותנת אורה וכח" חיים, המחיה את כולנו. מוכרחים לשים קץ לעמדה זו של בן-יחיד בעל זכויות מיוחדות. הארצי-ישראלים צריכים להבין שעבודת ארץ-ישראל עדין אינה הכל."⁵¹

49. שם, מט, עמ' 4.

50. שם, עמ' 7.

51. שם, עמ' 8.

הוויכוחים בין המשלחות השונות לבין ועדת המנדטים, בשאלה למי יש זכות דעה מכרעת בקונפרנציה ולמי אין לתת אפילו זכות דעה מייעצת, החריפו את חוסר האמון ההדדי, ויותר מכך, את העוינות הפנימית ששררה בתנועה העולמית. ויכוחים אלה נמשכו בצורה בוטה ואלימה גם בקונפרנציה עצמה, לאחר בוא המשלחת הרוסית, ונשתלכו בתוך הדיונים העקרוניים. הכול הוביל למסקנה הבלתי נמנעת, כי לא כל המפלגות יכולות להמשיך ולשבת תחת גג אחד.⁵²

2. המחלוקת האידיאולוגית

עם בואם של הצירים מרוסיה, ב־2 באוגוסט, החלו הדיונים העקרוניים. בפתיחת הקונפרנציה נסתמנו שני גושים עיקריים:⁵³ הימין – אחדות העבודה, ומפלגות אמריקה ואנגליה, שהיו בעד השתתפות בקונגרס הציוני, בעד קונסטרקטיביזם בארץ־ישראל, ובעד העמדה הרשמית של לשכת הברית בשאלת האינטרנציונל. השמאל – שבתוכו ניכרו מגמות אחדות, דהיינו, עמדות שביטאו את הפיצול הרעיוני בכל מפלגה, ולא את העמדות הרשמיות של המפלגות, כפי שהוצגו בפתיחת הדיון (לכן אין תיאום בין החלוקה הקודמת לחלוקה זו – ישנם מקרים בהם דווקא האופוזיציה היא ששלטה בקונפרנציה, שכן העמדה הרשמית נתקבלה ברוב מועט).⁵⁴

הפרקציה הקומוניסטית – מי שהתרכזו סביב הארגאניזאציאנס ביורא (הן חברות רשמיות שנמנו לעיל והן אוהדים לדעה מבין האופוזיציות הקומוניסטיות במפלגות אחרות), תבעו הצטרפות מידית וללא תנאי לאינטרנציונל השלישי, התנגדו להשתתפות בקונגרס הציוני, וטענו כי עבודת ארץ־ישראל היא פונקציה של התקדמות המהפכה הסוציאליסטית העולמית, וכתוצאה מכך נקטו גישה של פלשתיניות פאסיבית.

המפלגה הגרמנית, חלק מהפולנית וחלק ממזרח גליציה דגלו בהצטרפות מידית לאינטרנציונל השלישי, באי השתתפות בקונגרס הציוני, אך בפלשתיניות אקטיבית. לקבוצה זו ניתן לצרף גם את פועלי ציון הסי' מרוסיה, אלא שהם העמידו לאינטרנציונל השלישי גם תביעות לאומיות.

חלק מפועלי ציון בפולין ובגליציה, וכראשם ורוכבל ניר, היו בעד הצטרפות לאינטרנציונל השלישי בתנאים מסוימים, התנגדו להשתתפות בקונגרס הציוני (למעט אחדות העבודה), אך תמכו בפלשתיניות אקטיבית.

חלוקה זו מצביעה על פניה על נושאי המחלוקת: לאיזה אינטרנציונל ללכת, ושאלת ההשתתפות בקונגרס הציוני. אולם אם נחدد קצת את ההסתכלות, נבחין

52. ראה הפרוטוקול באה"ע, 11111, תיקים 336, 336, 336. על האווירה הקשה ראה גם מכתב בן־גוריון לאביו, 4.8.1920, אגרות, ב, עמ' 16.

53. ראה בהמשך חלוקה שונה אצל ניר.

54. למשל, המפלגה הצ'כית, בה החלטה לתמוך בעמדת לשכת הברית נתקבלה ברוב קטן של 22 מול 20, שתבעו הצטרפות מידית לאינטרנציונל השלישי, ודווקא זו היתה עמדת המשלחת בקונפרנציה החמישית.

שהמכנה המשותף לנושאים אלה, ובעצם נקודת המוצא למחלוקת, היתה השאלה שהעסיקה את הברית במשך כל שנות קיומה המאוחדת: עבודת ארץ־ישראל – כיצד?

נושא הדיון העקרוני הראשון, על פי סדר היום שהציעה לשכת הברית בחוזר שהפיצה למפלגות,⁵⁵ אמור היה להיות עבודת ארץ־ישראל. שאלת המהפכה הסוציאליט והאינטרנציונל היתה שנייה, ושאלת היחס להסתדרות הציונית באה במקום הרביעי, לאחר דיון בשאלת האוטונומיה בגולה. אם נלמד מקונפרנציית קודמות, היתה זו הצעה בלבד, והמפלגות נדרשו להביע דעתן בנדון. נראה כי לא כל המפלגות הספיקו להגיב, וסדר היום לא נקבע סופית לפני הוועידה.

מכל מקום, לא נמצאו לי תגובות מכל המפלגות. אפשר שזה ההסבר לכך, שכאשר נתכנסו כולם והוועידה נפתחה מעשית, הועמדה להצבעה השאלה, מה יהיה הסעיף הראשון על סדר היום – ארץ־ישראל או המהפכה והאינטרנציונל. אפשר גם, שבימי הפרלודיום בשלהי ההחלטה לשנות את סדר היום, נוכח לחץ מצד מפלגות השמאל של הא"ב, שיקול זה עולה לנוכח תוצאת ההצבעה.

בן־גוריון (דבריו זכו לתמיכת בן־צבי) תבע לדון קודם בעבודת ארץ־ישראל, מתוך הנחה שבשאלת האינטרנציונל יוכלו לבוא לידי הסכמה עם השמאל, ואילו מוקד הוויכוחים עם הרוסים, אכן הכותן לאחדות או לפילוג, הוא היחס לארץ־ישראל. בן־גוריון טרם ידע על 21 תנאי הקבלה⁵⁶ – אשר גובשו במהלך הקונגרס השני של האינטרנציונל השלישי, שהתקיים סמוך לקונפרנצייה העולמית – שלא יאפשרו כל הסכמה עם השמאל. בן־גוריון צדק איפוא בהנחתו השנייה לגבי היחס לארץ־ישראל, אך טעה בהנחתו הראשונה. שכן אי אפשר לנתק את שאלת האינטרנציונל משאלת עבודת ארץ־ישראל.

זרובבל טען, כי קודם כל יש צורך לגבש אוריינציה כללית, ממנה ייגזר יחס הברית לעבודת ארץ־ישראל.

ברוב קולות של 36 נגד 23 נתקבלה ההחלטה לדון קודם כל בשאלת האינטרנציונל.⁵⁷ הדבר מצביע, מחד גיסא, על הלוך הרוחות ששרר בוועידה, ומאידך גיסא, על עוצמתו של השמאל הקומוניסטי, ואולי על הלחץ שהפעיל מאחורי הקלעים, או על הבטחות שפיזר בדבר יחסו העתידי של האינטרנציונל השלישי לשאלה היהודית.

הארצישראלים נחלו תבוסה, כך חשו כל באי הקונפרנצייה.⁵⁸ אך לא היתה זו פגיעה אישית בהם, אלא בהשקפת העולם הימנית הקונגרסיסטית. הציונות היא שאיבדה את מעמדה במתח המתמיד ששרר בברית בין עבודת ההווה לעבודת ארץ־ישראל. לדיון של מפלגות פועלי ציון, הצטרפות או אי הצטרפות לאינטרנציונל השלישי לא היתה רק עניין של מעורבות בהתלבטויות התיאורטיות האקטואליות שהעסיקו את הציבוריות הסוציאליסטית העולמית

55. חוזר מספר 13, אפריל 1920, בית ברל, פ: 6.

56. ראה תנאי הקבלה אצל J. Degras (ed.), *The Communist International 1919–1943*.

57. Documents, Vol. I, London 1971, pp. 166–172, עמ' 17.

58. שם.

בדבר הדרך הנכונה להגשמת הסוציאליזם ולשיקום החברה מהריסות המלחמה; לא רק עניין של השתלבות מעשית במרחב הסוציאליסטי ההולם. עבור פועלי ציון היתה להחלטה בשאלה זו השלכה מידית על עבודת ארץ-ישראל. הצטרפות לאינטרנציונל השלישי פירושה הכפפת עבודת ארץ-ישראל למטרות המהפכה העולמית ולקצבה, ודחיית ביצועה עד להגשמת הדיקטטורה העולמית של הפרולטריון. דהיינו, הקדמת השלב המשותרר לשלב היוצר, הקונסטרוקטיבי. המשמעות המידית של השתתפות בקונגרס הציוני לגבי עבודת ארץ-ישראל, פירושה הקמת היישוב היהודי הסוציאליסטי עוד כטרם מוגר הקפיטליזם, מתוך שיתוף פעולה עם הכורגנות הציונית ולא מתוך מלחמת מעמדות. כלומר, הקדמת השלב הקונסטרוקטיבי לשלב המשותרר, ולכל היותר הקבלתם.

אלא שהיתה בהתלבטות בשתי הסוגיות סתירה אימננטית. לא ניתן היה לקבל החלטה עצמאית בכל סוגיה לחוד. החלטה חיובית בשאלה אחת היתה מזכרחה לגרור מיניה וביה החלטה שלילית לגבי השנייה. שכן, לא ניתן היה להשתתף בורזמנית בשני הגופים, לפחות לא על פי תקנות האינטרנציונל השלישי. כל החלטה היתה גורמת לפילוג, שכן מתוך אילוצים כאלה לא ניתן לשמור על האחדות, ולו רק למען עבודת ארץ-ישראל משותפת. לפיכך, גם מי שיאמרו לימים, כי הפילוג בשאלת האינטרנציונל היה "תרגיל" שנועד לטיח את העובדה הלא נעימה, והברית הציונית התפלגה בשאלת ההשתתפות בקונגרס הציוני,⁵⁹ אינם מציגים את הכעיה על כל צדדיה. שכן ההתפלגות בשאלת האינטרנציונל איננה מנותקת מן השאלה הציונית, ואיננה מסתירה את העובדה, שהפילוג היה על רקע שאלת עבודת ארץ-ישראל.

עמדתה של החשובה במפלגות הימין, מפלגת אחדות העבודה, בשאלת האינטרנציונל היתה רבת-פנים. היא המשיכה את עמדת מפלגת פועלי ציון ארץ-ישראל, וגם את הבעייתיות שנספחה לעמדה זו. כמוכן שהיתה לה זיקה אידיאית אל האינטרנציונל השני, כאל ארגון-הגג של הפועלים, המנהל את מלחמתם במנצליהם. אולם היה לה גם אינטרס לאומי – הברית העולמית השתתפה בארגון כסקציית פלשתינה. במישור המקרו היתה להופעת נציגי ארץ-ישראל כשליחי כל הפרולטריון היהודי רק פירוש אחד – הכרה בעולמיותו של הפרולטריון היהודי. במישור המיקרו ניתן היה אולי לנצל מעמד זה של סקצייה ארצישראלית למתן קדימות המפעל הסוציאליסטי בארץ-ישראל על פני טיפול בבעיות הפרולטריון היהודי בגולה.

אולם היה לכך גם פן נוסף. ישיבתה של הברית העולמית באינטרנציונל השני כסקציית פלשתינה ענתה על היומרות הפלשתינוצנטריות של אחדות העבודה, אותן ירשה מקודמתה, אשר היו גם בסיס למחלוקת הנושנה בין הגולה לארץ-ישראל. כמו קודמתה, היא ראתה עצמה כמפלגה הראשית בברית, המגשימה את האינטרסים הלאומיים המעמדיים של הפרולטריון היהודי, שהוא המעמד הנושא

59. ניר, וואודערונגען, עמ' 197. ראה גם במאמרו "ההווה באור העבר, לזיכוכ על הקומאינפורם", על המשמר, 12.1.1951.

את שחרור העם כולו. שאר המפלגות נראו לה מפלגות לוויין, וזה היה יחסה למפלגות מזרח אירופה, ושורש העימות איתן.

אבל כמו מפלגות אחרות, גם מפלגת אחדות העבודה נמצאה תחת הרושם העצום של המהפכה הבולשוויקית, שהלכה והתפשטה בארצות אירופיות נוספות, עד כי נוצר הרושם שהיא הופכת למהפכה עולמית, והבולשוויקים אכן יבנו עולם חדש וטוב יותר. היה לה יחס אוהד לרעיון האינטרנציונל החדש, שנועד לשמש מפקדה ראשית של כוחות המהפכה הבולשוויקית.⁶⁰ אך אופיו הצנטרליסטי-אוטוריטרי, המונהג על ידי המפלגה הבולשוויקית ומוכתב על ידי הפרוגרמה שלה בלבד, לא היה מקובל עליה. היא היתה מוכנה להצטרף לאינטרנציונל השלישי תמורת הכרתו בקונסטרוקטיביות בארץ-ישראל. למעשה, היא ביקשה להצטרף אל ארגון שיורכב מן האינטרנציונל השלישי וממפלגות מהפכניות דמוקרטיות יותר, שיאפשר לקדם את העניין הלאומי (ראה החלטתה לעיל).

הנואם הראשי בסעיף שעל סדר היום היה קפלנסקי. הוא הביא את עמדת הפשרה של לשכת הברית, שיש בה מעט מעמדת הימין ומעט מעמדת השמאל: מכיון שאנו חיים בתקופת המהפכה הסוציאלי, צריכים פועלי ציון לתמוך באינטרנציונל השלישי, שמגמתו השלטת דיקטטורה של הפרולטריון באמצעות משטר המועצות. אולם הדיקטטורה צריכה להיות של כל הפרולטריון ולא של חלק ממנו. בתוך מעמד הפועלים הבינלאומי צריכה לשרור דמוקרטיה. לכן אפשר יהיה לצטרף לאינטרנציונל השלישי רק בתנאים ידועים, ורק יחד עם המפלגות הקרובות לפועלי ציון. קפלנסקי התכוון כמובן למפלגות הסוציאליסטיות המהפכניות של המערב, שפרשו מן האינטרנציונל השני. ביניהן היתה חשובה במיוחד מפלגת הלייבור האנגלית, בשל עניין ארץ-ישראל. התנאים הידועים היו, כאמור, הסכמתו של האינטרנציונל השלישי לציונות ולקונסטרוקטיביזם.⁶¹

כאיוון לקפלנסקי ניתנו הרצאות מילואים לשמאל – פועלי ציון הרוסיים – ולא"ב ולימין – אחדות העבודה.

הנציגים מרוסיה, קיווין וקנז'רסקי מפועלי ציון הס"ד, רזונהוויז מן הפרקציה הקומוניסטית שבתוך מפלגה זו, תיארו את מצבם הכלכלי הקשה של היהודים ברוסיה, כתוצאה מידית מן המהפכה. שלושתם דרשו הצטרפות מידית לאינטרנציונל השלישי ללא תנאים, מתוך אמונה, כי המהפכה היא גם ראשית התקווה לשיפור מצבם של היהודים. רזונהוויז טען, כי אנשיו תופסים את המהפכה תפיסה בינלאומית ולא מקומית. הם מצדידים בקומוניסטים מתוך הבנה עמוקה של המציאות היהודית. המהפכה היתה אומנם גורם מהרס, אבל משטר הסובייטים יביא לתיקונו הכלכלי-יצירתי של המון העם היהודי.⁶² כבר בדברי ברכתו לכנס אמר, כי אין הם מערערים על יסודות פועלי ציון, "אנו רוצים

60. גורני, *אחדות העבודה*, עמ' 123.

61. קונטרס, ג, עמ' 17.

62. שם, עמ' 19.

באותו בנין ובאותה גאולה אך בצורת הקומוניזם".⁶³ קנז'רסקי הוסיף, כי האינטרנציונל השלישי הוא עתה המפקדה הראשית האמיתית של המהפכה העולמית. הוא למד מטעויות העבר של ממשלת המועצות, שניהלה מדיניות כלכלית ולאומית מוטעית. עתה התייצב האינטרנציונל על בסיס מתוקן, ורק הוא יוכל לעזור לביצור עמדתו של הפועל היהודי.⁶⁴ אולם שלא כמו היק"פ, טען קנז'רסקי, בדבריו ברכתו לכנס, שההכרה העמוקה כי האינטרנציונל השלישי הינו הגוף היחיד של המהפכה הסוציאליסטית אינה מחייבת את פועלי ציון להתרחק מפלשתיניות. ארץ-ישראל היא המהפכה הסוציאליסטית היהודית. הפלשתיניות האקטיבית דורשת פרישה מוחלטת מהבורגנות. הפרולטריון הוא השולט בחיים היהודיים. לפיכך מפלגתו תומכת בבניין ארץ-ישראל סוציאליסטית מיד.⁶⁵

סרפוב, איש הא"ב, התווכח עם תפיסתו המוטעית, לדבריו, של קפלנסקי. הוא הוכיח אותו על בלבול מושגים, על כך שאי אפשר לערוב דיקטטורה פרולטרית עם פרלמנטריזם ודמוקרטיה. הדיקטטורה של הפרולטריון היא הדיקטטורה של המפלגה הקומוניסטית.⁶⁶ פועלי ציון חייבים, כמובן, להצטרף לאינטרנציונל השלישי מיד וללא תנאים, שכן זו המסגרת היחידה להגשמת הסוציאליזם. יש לנהל את המהפכה העולמית בצורה אחידה. לפיכך, לא חשוב אפילו אם הברית תתקבל לאינטרנציונל השלישי. חשוב להתנהג לפי עקרונותיו.⁶⁷

אחרון דיבר בן-גוריון, כשהוא מתגבר על מאמצים חוזרים ונשנים של הקומוניסטים להפריע לו: המון העם היהודי אינו משתתף במהפכה, להיפך, היא זנה אותו לכיליון וניווון מוסרי. רק קומץ אינטליגנטים יהודים זכו להשפעה בתנועה המהפכנית הכללית. פועלי ציון אומנם אינם רוצים שהיהודים יהיו נשואי המהפכה אלא נושאייה, אבל נושאייה של מהפכה יהודית. התפקיד העיקרי של המהפכנות היהודית הוא להשריש את המוני העם בקרקע היצירה הכלכלית החשובה, אך הדבר אינו אפשרי בארצות הגולה. לפיכך יש להפנותם להקמת יישוב סוציאליסטי יהודי בארץ-ישראל. האינטרנציונל השלישי הוא אכן המפקדה הראשית של הצבא האדום העולמי, אולם "אין אנו יכולים להישמע כסומים". לאינטרנציונל הזה יש אינטרסים משלו במזרח, שפועלי ציון אינם תומכים בהם (כמו תמיכה באפנדים האימפריאליסטים). זו מדיניות מוטעית.

כדי לקדם את המהפכה במזרח צריך ליצור מרכז עבודה עברי בארץ-ישראל, אשר יהיה הנושא הטבעי של המהפכנות במזרח, אם כי את המאבק באימפריאליזם זם הבריטי צריך לנהל קודם כל הפרולטריון האנגלי עצמו. בן-גוריון תמך בהצטרפות לאינטרנציונל, אולם "מתוך תוכניתנו ושטתנו, שטת פועלי ציון".⁶⁸

63. שם, עמ' 16.

64. שם, עמ' 21.

65. שם, עמ' 15.

66. שם, עמ' 21.

67. הדו"ח ביידיש, עמ' 11.

68. קונטרס, ג, עמ' 21-22.

פועלי ציון בארץ-ישראל הינם הקרובים ביותר ברוחם לכולשוויזם הרוסי, כי הם בונים את הסוציאליזם מלמטה, וניגשים כבר עתה להקמת תברה סוציאליסטית חדשה.⁶⁹ אולם הצטרפותם תלויה בהשלכה שתהיה לכך על מדיניות המפלגה בתחום היהודי. אם יצטרפו לוותר על הליכה לקונגרס הציוני ולקונגרס היהודי העולמי, כלומר לא לקיים מגע עם העם כולו הלוחם על שחרורו, אזי אחדות העבודה מתנגדת להצטרפות.⁷⁰

חשין, איש היק"פ, שקיבל אף הוא רשות לשאת דבריו,⁷¹ הגדיר את תפיסת אחדות העבודה, המשוללת השקפה סוציאליסטית כללית והופכת את המציאות היהודית לפולחן – כפרובינציאליות.⁷² ועוד: שיתוף הפעולה עם הבורגנות (הקונגרס הציוני) פירושו תמיכה באותו עולם שיש להילחם בו עתה לחיים או למוות. תקווה לעבודה מידית בארץ-ישראל פירושה אוריינטציה בכיוון האימפריאליזם האנגלי.⁷³

בוויכוח על הרצאות הנואמים הראשיים התברר, ששום צד אינו מתכוון לוותר, באמונה שהאמת לצדו, שהוא הנושא האמיתי של הציונות הפרולטרית. עמדת הפשרה של הלשכה זכתה לגינוי נמרץ מצד השמאל, ואם בפתחת הקונפרנציה ניכרו בתוכו הבדלי גישות ביחס לאינטרנציונל, הרי שבמהלך הוויכוחים הוא הלך והתגבש לגוש אחד.

חשין דרש מהלשכה לנקוט עמדה חד-משמעית, שכן לא מדובר בחיבה אפלטונית למהפכה, ולא מדובר באינטרנציונל של "שבת אחים גם יחד". לעמדת הלשכה קרא "חולשה של זקנים".⁷⁴

טבנקין טען, כי הרצון לכוח הוא המכנה המשותף למפלגתו ולאינטרנציונל השלישי. בשני המקרים הדגש הוא על מעשים, לכן האקטיביות הארצישראלית קשורה לאינטרנציונל. כמו בן-גוריון טען אף הוא, כי יש לבחון את שאלת האינטרנציונל רק מבחינת היחס לעבודת ארץ-ישראל. לפיכך יש להקדים להחלטה בסוגיה זו בירור בדבר יחסה של התנועה העולמית לאקטיביות הארצישראלית.⁷⁵

בן-צבי לא הסתיר את מגמת אחדות העבודה לפירוד. לדבריו, הפרולטריון הוא נושא המהפכה, ולא אובייקט שלה. מתוך אנלוגיה לאינטרנציונל השלישי, הוא קבע, כי הברית המאוחדת צריכה להיות המפקדה הראשית של המהפכה היהודית, נלא – יקימו הארצישראלים ברית נפרדת של "פלשתינאים

69. על השפעת התהליכים ברוסיה על גיבוש תוכניותיו של בן-גוריון, ראה י' גרינברג, "השפעת תהליכי המשק ברוסיה הסיבירית בשנים 1918-1921 על מחשבת חברת העובדים אצל בן-גוריון", שבת, 13 (תשמ"ט), עמ' 71-77.

70. הדו"ח ביידיש, עמ' 11.

71. על התנגדות החברים ברוסיה לאפשר לי לשאת את דבריו, ראה קונטרס, ג, עמ' 18.

72. שם, עמ' 22.

73. הדו"ח ביידיש, עמ' 12.

74. קונטרס, ג, עמ' 27.

75. שם, עמ' 27.

פעילים⁷⁶.

זרובבל הפתיע את שומעיו מימין בעמדה שנקט, אשר סתתה מעמדת מפלגתו. בעיני קפלנסקי היה זה ללא ספק אור אדום (על כך בהמשך). הוא יצא נגד הגישה האינסטרומנטלית של טבנקין ובן-גוריון, וטען, שלא מדובר בהצטרפות טכנית לאינטרנציונל, אלא בהצטרפות אידיאולוגית. נקודת המוצא היא התאמתו של מצע האינטרנציונל השלישי למגמות ההתפתחות בעם היהודי, ומידת הסיוע שהארגון יגיש למימוש. יש להצטרף לאינטרנציונל השלישי ולהילחם בתוכו למימוש התביעות הכלליות והיהודיות של הפרולטריון היהודי.⁷⁷

ההצעה של הארצישראלים בשלב זה – לדון קודם כל בעבודת ארץ-ישראל – נדחתה ברוב קולות.⁷⁸ יום ראשון, 8 באוגוסט 1920, נקבע ליום ההצבעה בשאלת האינטרנציונל. דבקות הימין והשמאל הקומוניסטי בעמדותיהם הבהירה, כי הפירוד הפך לעובדה, אך לא היה ברור מי יעשה את הצעד הראשון. הכוח המכריע היה בידי המפלגה הפולנית, הגדולה במפלגות, שקיבלה 110 קולות. אך גם היא לא היתה עשויה מיקשה אחת, וכבר רמזנו על ההפתעה שהפתיע זרובבל.

קפלנסקי, בשם מפלגות הימין, ניסה ברגע האחרון להציל את שלמות הברית. הוא הציע להפסיק את הוועידה ולארגן מחדש את הברית: היא תצטרף משתי התאחדויות שיהיו עצמאיות בעבודתן הפוליטית וישתפו פעולה בשאלת ארץ-ישראל. קשה לומר שהיה זה רעיון נועז או מהפכני. כבר תקנון הברית מ-1909 קבע, כי המפלגות אוטונומיות בענייני הפנים שלהן – קרי, עבודתן הפוליטית – ומשתפות פעולה בעבודת ארץ-ישראל. קפלנסקי רק ניסה לתת לזה ביטוי ארגוני שונה, מתאים יותר למציאות החדשה. גם רבוצקי ניסה להציע בזמן דיוני המשלחת בארץ-ישראל, שהברית תהיה לברית עבודה ארצישראלית, ובכך למנוע פילוג. משרד הברית יהיה "משרד המעשה הארצישראלי", וכך לא יפעלו עליו חילוקי הדעות של המפלגה העולמית.⁷⁹ הצעתו של קפלנסקי נדחתה ברוב גדול.⁸⁰ לא נותר אלא לגשת להצבעה.

3. מסתרי ההצבעה

תקנון הברית קבע, כי ניתן לערוך את ההצבעות על פי מפלגות ארציות או על פי הצבעות אישיות. במקרה הראשון – התופס בשאלות עקרוניות – מספר הקולות המוענק לארץ תלוי בחשיבותה בברית, ולא במספר חברי המשלחת שהיא משגרת. זהו מספר קולות קבוע, אחיד לכל המפלגות בעלות אותו מעמד. במקרה השני ההכרעה נקבעת על פי רוב פשוט, ואזי, כמובן, תלוי הכל בגודלן

76. שם, עמ' 28.

77. שם, עמ' 28.

78. שם, עמ' 29.

79. ח' גולן, משלחת פועלי ציון בארץ ישראל 1920, כ: הפרוטוקולים, יד טבנקין 1989, עמ' 267.

80. קונטרס, ג, עמ' 30.

של המשלחות. הפעם הוחלט לחרוג מן התקנון. לא היו עוד מפלגות בעלות מעמד שווה על פי ההסדר הקודם, ועל כן הוחלט להצביע לפי ארצות, אולם לכל ארץ ניתן מספר קולות לפי מספר חברי המפלגה. המודד היה תשלום מסי הברית, וגם בנדון זה היתה מבוכה רבה בוועדת המנדטים, כי לא כולן שילמו מסים בצורה מסודרת, ולא בכל ארץ היה תשלום מס הברית המודד לחברות במפלגה. על תקלה זו התגברו על ידי ההחלטה, להכיר במספר החברים שכל מפלגה הצהירה עליהם, ולתת לכל מאה חברים קול אחד.⁸¹

אלא שכאן נכנס אלמנט חדש, עליו כבר רמזנו לעיל, והוא טמן בחובו את שורש הרע. הלשכה החליטה, כי המפלגות ישגרו משלחות שישקפו את מכלול הדעות במפלגה, ודרשה מהן לבחור את נציגיהן בהתאם לכך.⁸² כל ציר או כמה צירים ייצגו זרם אחד במפלגה, וקיבלו מספר קולות פנימי בהתאם. בהתאם לכך הוחלט, כי ההצבעה בקונפרנצייה תיערך אומנם לפי ארצות, אך אלה לא יצביעו פה אחד, אלא על פי הזרמים.⁸³

שאלת הייצוג עוררה אי שקט בברית עוד לפני הקונפרנצייה. גשואי המחלוקת היו אחדות העבודה, מפ"ס, יק"פ ופלגים במפלגה האמריקנית. ההחלטה לא להזמין ככלל את מפ"ס, ולהכיר באחדות העבודה כנציגת ארץ-ישראל, עוררה תרעומת בעיקר בקרב המפלגה האוסטרית-גרמנית ופועלי ציון בליטא. זאת ביחוד נוכח הזמנתה של יק"פ הפורשת בצד פועלי ציון הס"ד ברוסיה. שתי המפלגות ערערו על סמכותה של מועצת שטוקהולם להחליט בעניין אחדות העבודה, והציעו להחליף את הסעיף המוצע בסדר היום של הקונפרנצייה, מאישור החלטת שטוקהולם בנדון לדיון בשאלת הצטרפות אחדות העבודה לברית.⁸⁴

לשכת הברית טענה, שאין להשוות בין מפ"ס ליק"פ. מועצת שטוקהולם כבר הכירה באחדות העבודה כחברה בברית, על כן היא ולא מפ"ס מייצגת את ארץ-ישראל. יק"פ פרשה אומנם מן המפלגה הרוסית, אולם לשום גוף מוסמך של הברית לא היתה עוד הזדמנות לנקוט עמדה כלפי הפילוג ברוסיה: הקונפרנצייה העולמית תעשה זאת. על כן יש להזמין את יק"פ להציג את עמדתה.⁸⁵

התמרמרות המפלגות כלפיה הניעה את הלשכה לנקוט, כהרגלה, עמדת פשרה. הקו שהינחה את כל מעשיה בתקופה שקדמה לקונפרנצייה היה שמירה על שלימות הברית בכל מחיר. היא פנתה לאחדות העבודה בהצעה מעניינת, כדי "לטרה", לדבריה, את האווירה בברית: שתציע מיוזמתה למפ"ס לשלוח לווינה נציג-אורח, ללא זכויות ציר.⁸⁶ וכך נימקה זאת: ישנם חברים שפועל עליהם קסם

81. הפרוטוקול באה"ע, 11111, תיק 136.

82. חוזר לשכת הברית מס' 13, אפריל 1920, בית ברל, פ: 6.

83. הפרוטוקול באה"ע, 11111, תיק 136.

84. מכתב לשכת הברית לפוע"צ בווינה, 28.5.1920, בית ברל, פ: 4, כרך ב: מכתב פוע"צ

ליטא-לטביה ללשכת הברית, 5.6.1920, שם, פ: 4, כרך ד.

85. מכתב לשכת הברית לפוע"צ בווינה, 28.5.1920, שם.

86. מכתב לשכת הברית לאה"ע, 17.6.1920, שם, כרך ג.

השם "פועלי ציון", ואולי גם אינם מדעים למצעה של המפלגה החדשה, שעם היווסדה הודיעה כי אינה מצטרפת לברית העולמית. ייתכן אף שיש מי שרוצים להכיר מקרוב חברים מארץ-ישראל המתנגדים לאחדות העבודה, ולשמוע את נימוקיהם. אחדות העבודה היא מפלגה חזקה. הזמנת אדם כזה, שישתתף בוויכוחים על אחדות העבודה, יציג את נימוקי התנגדותה ופרישתה של מפ"ס ויאפשר לשאר החברים לשפוט בעצמם, תמיד על עוצמתה של אחדות העבודה ולא על חולשתה, ודבר זה יזקף לזכותה. יכול להיות שמצבה הכספי של מפ"ס יאפשר לה לשלוח אורח בין כה וכה, אבל מבחינה טקטית, עדיף שבברית ידעו, שהוא בא בידיעתה ובהסכמתה של אחדות העבודה. לא ברור אם אחדות העבודה נענתה לאתגר או שמפ"ס שלחה ציר (מאירסון) מיוזמתה. מכל מקום, ועדת המנדטים נתנה לו זכות דעה מייעצת.⁸⁷

ההחלטה להזמין את כל הזרמים במפלגות עוררה תרעומת במפלגה האמריקאית כלפי "הליברליות" של לשכת הברית, כלשוונה. ככלל, היא התנגדה לאפשרות שבקונפרנציה העולמית יבואו לביטוי הזרמים השונים, שכן הדבר יעודד תוהו ובוהו. המפלגה טענה, שאפשר להסכים לפשרות בענייני טקטיקה (כמו בשאלת היחס לאינטרנציונל השלישי), אך לא בענייני משמעת וארגון. על לשכת הברית לדרוש ממפירי המשמעת לחזור בהם. האמריקאים אף איימו שלא יבואו לקונפרנציה, אם יוזמנו קבוצות שהתארגנו בנפרד, כמו פועלי ציון בקליולנד או ועד התעמולה הסוציאלי-דמוקרטי.⁸⁸

כמשלחת לקונפרנציה נכלל איש ועד התעמולה הסוציאלי-דמוקרטי, שוכטר, והוא ניסה לתבוע לקבוצתו בדיעבד מנדט נפרד, בטענה שהמפלגה קיפחה אותו בבחירות. ניסיונה של ועדת המנדטים להיעתר לבקשתו גרם להסתלקותם ההפגנתית של הצירים האמריקאים. הם ראו כזה פגיעה באוטונומיה של המפלגה (התערבות בענייניה הפנימיים). מתוך פשרה הוחלט שלא להעניק לו מנדט נפרד, אולם לקזז ממניין הקולות האמריקאי, בעת הצבעה עקרונית, את מספר הקולות ששוכטר תבע לעצמו.⁸⁹

הזמנתה של יק"פ עוררה בקונפרנציה מחאה חריפה מצד שאר הצירים מרוסיה. זו גברה עוד נוכח דברי הברכה של חשין, נציג יק"פ, שאמר, בין היתר, כי על פועלי ציון להצטרף למפלגה הקומוניסטית היהודית, שממשלת המועצות נתנה לה את כל האפשרויות לדאוג לעם היהודי ולשרת דרכה את המהפכה. לפועלי ציון, כמו לכל הפרולטריון, צריכה להיות רק מולדת אחת – המקום בו מתלקחת המהפכה. לפיכך, אם לא יצטרפו ליק"פ ייחשבו לקונטרברוי לוציונרים.

ויכוח חריף התעורר בעקבות תביעת צירים אלה לבטל את נציגותה של יק"פ.

87. קונטרס, נ, עמ' 24-25.

88. מכתב אהרנרייך ללשכת הברית, 5.6.1920, בית ברל, פ/6.

89. קונטרס, נ, עמ' 25. על פי תוצאות ההצבעה בסעיף האינטרנציונל, לא נראה שהחלטה זו יושמה.

הוחלט להצביע על מסירת העניין להחלטתה של ועדת המנדטים. בדיון שקדם להצבעה ביקש להשתתף סרפוב, אולם היו"ר סירב לו. אנשי השמאל עוררו מהומה אלימה, כדי למנוע את ההצבעה, אולם הדבר לא עלה בידיהם, והעניין נמסר לוועדת המנדטים. חשין אף איים על הצירים, כי אי הכרה ביק"פ תפרש כחרם על רוסיה האדומה. בסופו של דבר החליטה ועדת המנדטים להעניק ליק"פ זכות דעה מייצגת בלבד.⁹⁰

ועדת המנדטים אישרה בסופו של ויכוח את חלוקת הקולות הבאה:⁹¹

קולות	צירים	
110	10	פולין
60	3	אמריקה
22	7	אחדות העבודה
40	4	מזרח גליציה
15	5	אנגליה
12	1	ארגנטינה
20	5	צ'כוסלובקיה
10	1	ליטא-לטביה
8	8	אוסטריה
7	5	גרמניה
1	1	שווייץ
1	1	יוהנסבורג
1	1	פאריז
6		בוקובינה
45	4	רוסיה
359	56	סה"כ

שתי הצעות עמדו אפוא להצבעה, זו של קפלנסקי – הצטרפות לאינטרציונל השלישי רק ביחד עם שאר המפלגות הסוציאליסטיות המהפכניות מן המערב, התומכות בדיקטטורה של הפרולטריון, שתוגשם בשיטת המועצות, וזו של סרפוב-ניר-קיוון – הצטרפות מידית וללא תנאים.

תחילה הצביעו על הצעת השמאל. התוצאה היתה: 178 בעד, הימין החליט להימנע כגוש אחד (נימוקיו להלן), ומנה 179 קולות, ו-1 – נגד, כלומר בעד הצעת קפלנסקי. היה זה קולו של ציר מגרמניה שלא השתתף בהצבעה, לא ידע על ההחלטה הספוגנית להימנע, והפקיד קולו בנושאות יום קודם לכן.⁹² חלוקת הקולות היתה כלהלן:⁹³

90. שם, עמ' 18.

91. שם, עמ' 8.

92. שמו לא נמסר. בפרוטוקולים שבאה"ע ניתנה זהותו המפלגתית.

93. הד"ח ביידיש, עמ' 14-15.

נגד	נמנעו	בדד השמאל	רוסיה
גרמניה 1	60	45	
	22	אמריקה	
	2	ארץ־ישראל	
	21	אוסטריה	6
	12	מזרח גליציה	19
		ארגנטינה	
	43	פולין	20
			67
			10
			4
	2	לשכת הברית	
			1
			1
			1
	3	בוקובינה	3
	14	אנגליה	1
	179		178
			יהניסבורג
			פריז
			שווייץ
			בוקובינה
			אנגליה
			סה"כ

הצעתו של קפלנסקי לא הועמדה כלל להצבעה נגדית. לו הועמדה היתה התוצאה 180 בעד לעומת 178 נגד. בשל הימנעות הימין מהצבעה, הכריז הו"ר, איש השמאל, וטנברג, כי הקונפרנציה החמישית החליטה להצטרף מיד לאינטרנציונל השלישי. קפלנסקי הכריז, כי משום שהקונפרנציה מסרבת לדון בהצעה לבנות את הברית על יסודות חדשים, פורשות המשלחות שהציעו זאת מן הוועידה. קפלנסקי ולוקר, וכן נציגי ארצות־הברית, אנגליה ואחדות העבודה, יצאו מן האולם, והו"ר מיהר להודיע, כי הם האחראים לפילוג. זאת, למרות שהיוצאים לא הכריזו על פילוג.

קשה לדעת מה בדיוק קרה, שכן הדיווחים מערבכים פרשייה בפרשייה, וסדר הדברים הנכון משתבש. אולם השאלה המידית שמתבקשת היא: האם היתה החלטה מראש ללכת לפילוג, ועל כן שינו את סדר היום בהתאם? או שמא הפילוג היה פרי מהלכי הקונפרנציה? ואם היתה החלטה לפילוג, מי לחץ בכיוון זה? מן הדיווחים עולה הרושם כי טכנית, נכפה פילוג על ידי הו"ר. שכן הצעת הימין לא הועמדה כלל להצבעה נגדית, ואילו לשמאל לא היה רוב מכריע. כלומר, אפשר שווטנברג מיהר לנצל את הסיטואציה ולבצע שליחות שהוטלה עליו על ידי השמאל, שדחף לפילוג. לא רק הא"ב היה מעוניין בזאת. גם המשלחת הרוסית הגיעה עם מנדט להעביר הצטרפות לאינטרנציונל השלישי ופרישה מן ההסתדרות הציונית – או לפלג את הברית.⁹⁴ לימים הטיל ניר את האשמה על קפלנסקי. לקונגרסיסטים שקפלנסקי ייצג

94. שם, עמ' 13. ראה גם החלטת פוע"צ הס"ד בוועידת מיסקוה, ספטמבר 1919.

היה ברור שאין דרך אלא פילוג. לדכריו, קפלנסקי סבר, כי פילוג בשאלת ההשתתפות בהסתדרות הציונית לא יהיה פופולרי בציבור היהודי, ועדיף לעשות זאת בשאלה שפילוגים בהקשרה היו אקטואליים באותו זמן, דהיינו שאלת האינטרנציונל השלישי. על כן הוא תימרן את המפלגות לדון בשאלה זו קודם שידונו בשאלת הקונגרס.

קשה לקבל גירסה זו כפשוטה. ראשית, אמרנו כבר כי הא"ב לחץ לשינוי סדר היום של הקונפרנציה. ושנית, קפלנסקי חתר כל העת לנווט את המפלגות לעמדות פשרה שישמרו על שלמות הברית – כך במאמריו לקראת הקונפרנציה, וכך גם החלטתו, שגוש הימין יימנע מהצבעה. קפלנסקי עצמו העיד, כי עשה זאת כדי להוכיח, שאין רוב לעמדת ההצטרפות המידית, ושאין הימין רוצה לכפות את החלטתו על הצד השני.⁹⁵ גם הצעתו לדון בריאורגניזציה של הברית מעידה על חתירה לפשרה, ולא דווקא על מניפולציה לפילוג.

לעומת זה, בתוך גוש הימין היו מי שרצו מאוד בפילוג, ואין ספק שלחצו בכיוון זה בדיוק כמו אנשי הא"ב, והכוונה לאחדות העבודה. הישיבה המשותפת עם השמאל, וה"כניעה" של לשכת הברית לתביעותיו רק למען שלום-בית, היתה מנגדת למדיניות אחדות העבודה ולכוונה להשתתפות רשמית וגלויה של הברית בהתוועדויות של ההסתדרות הציונית, והעברת מרכז הברית ללונדון, מוקד הפעילות הפוליטית הקשורה בארץ-ישראל. כל זה לא התאפשר כל עוד הטיל השמאל את הסנקציות שלו, ומאידך גיסא היקשה על המשך השתתפותה של אחדות העבודה בברית.

המנדט שהטילה הוועידה הראשונה בכינרת על המשלחת לקונפרנציה היה בעייתי: בין היתר היה עליה לתבוע השתתפות אקטיבית של הברית בהסתדרות הציונית ובקונגרס, כינוס קונגרס יהודי עולמי, יצירת מרכז מדיני בלונדון, ומתן אוטונומיה לפועלי ארץ-ישראל בפעולתם הכלכלית והתרבותית. השתתפות אחדות העבודה בהסתדרות הציונית ובקונגרס, וכן האוטונומיה של פועלי ארץ-ישראל בכניין הארץ, היו אולטימטיביים.⁹⁶ ברור שתביעות מסוג זה לא יכלו להתקבל על דעת השמאל, שהתנגד לשיתוף פעולה עם הבורגנות הציונית, שראה באינטרנציונל השלישי את הגוף היחיד שבמסגרתו צריכה הברית לפעול, והתנגד במיוחד לתביעות שהיה בהן נופך פלשתינצנטרי. לא היה איפוא מנוס מניתוח ההפרדה הכואב.

בקונפרנציה החליטה אחדות העבודה על פילוג מרגע שהתברר לה, כי לא תוכל להעביר החלטה על עבודת ארץ-ישראל ברוחה, בדרך הקונסטרוקטיביזם. כבר בתחילת הכינוס התנהל ויכוח על השתתפות בקונגרס, אבל לגביה, ההשתתפות היתה בעיקר סימן להסכמה על אופן ביצוע עבודת ארץ-ישראל. לפיכך לא הספיקה לה העובדה שמפלגות השמאל מוכנות לאפשר לה באופן יוצא מן הכלל להשתתף בקונגרס. היא רצתה שמפלגות אלה יאפשרו קיום סיעות

95. ראה ניר, וואנדערונגען, עמ' 117, וכן הדעת קפלנסקי לעיתונות, קונטרס, נא, עמ' 14.

96. הפרוטוקולים של הוועד הפועל של אחדות העבודה, דצמבר 1919 – דצמבר 1920, בעריכת ח' גולן, כרך א, תל-אביב 1987 (להלן: גולן, פרוטוקולים של אח"ע), עמ' 186.

קונגרסיסטיות בתוכן. סירובן סימל לדידה התנגדות לדרכה, והיא החליטה על פילוג.⁹⁷ אגב, אפרתי, חבר המשלחת מארץ-ישראל, הודיע כבר בחודש מאי לחבריו ברוסיה על כוונות הפילוג של אחדות העבודה בתמיכת האמריקאים.⁹⁸ בשיחות גישוש בין המפלגות הקונגרסיסטיות היתה עמדת אחדות העבודה חד-משמעית נגד פשרה.

ברל טען, כי השמאל הצטרף משני מחנות: שונאי ציון ואלה המסורים לעבודה ארץ-ישראל ורוצים לקיימה לפי דרכם. קפלנסקי הציע להוציא את "שונאי ציון". במסגרת החדשה תקבל אחדות העבודה מעמד מיוחד ותוכל להשתתף בקונגרס הציוני. אולם אנשיה טענו כי אינם רוצים "ברית הפוסחת על כל הסעיפים". הם מעדיפים ברית קטנה ושלמה ברוחה על ברית רחבה אך חסרת משמעות של אקטיביות ארצישראלית. הבעיה בעיניהם לא היתה השתתפות בקונגרס, אלא "התוכנית האקטיבית של בניין ארץ ישראל סוציאליסטית".⁹⁹ במהלך הכינוס התחזקה עוד ההחלטה, שיש לגרום לפירוד, נוכח העימות פנים אל פנים עם השמאל. אולם אחדות העבודה לא מיהרה לעשות כן, בשל הלחץ שהפעילו עליה מפלגות פולין וגליציה, שנקטו עמדת ביניים בין השמאל הקיצוני והימין. "צד זה אינו נותן לנו לעשות מה שאנו היינו צריכים לעשות ביום הראשון", כתב ברל כצנלסון לחבריו בארץ.¹⁰⁰

אחדות העבודה דחפה בסופו של דבר לפילוג, שכן במתכונתה הנוכחית כבר לא היתה התנועה העולמית מאגר הכוח הרצוי לה, לא מבחינה חומרית, לא מבחינת עתודות כוח האדם שיעלו לארץ, ולא מבחינה אידיאולוגית. כבר עמדנו על כך, שאחדות העבודה ביקשה להשתלט על ההסתדרות הציונית ולהופכה לאמצעי להגשמת מלאכת בניין הבית היהודי בארץ-ישראל. ואילו בקונפרנציה התברר לה, שלא הכל סוברים כמוה. האסטרטגיה שלה היתה לפלג את הברית ולהקים ברית חדשה של מפלגות שילכו בדרכה. היא הניחה, שמבנה הברית החדש ישרת את ההגמוניה שלה. עורף אסטרטגי נמצא לה במפלגה האמריקאית, שתמכה בה, ואולם היא התאוותה למשוך לצדה גם את אנשי הימין בפולין ואת המפלגה בגליציה. היא ביקשה גם להתקשר עם "החלוץ" ועם "צעירי ציון", כמאגר הנוער שיעלה מיד לארץ ויעסוק במלאכת ההתיישבות.¹⁰¹

לאחר הקונפרנציה ציינו ברל כצנלסון ובן-גוריון את התפקיד האמיץ והחשוב שמילאה מפלגתם, בהיותה הכוח המניע לפילוג, שמאחוריו התלכדו שאר מפלגות הימין.¹⁰²

97. גיר, וואנדערונגען, עמ' 196-197.

98. מכתב אפרתי לחברים, 27.5.1920, בית ברל, פ:4, כרך ד.

99. מכתב כצנלסון אל הוועד"פ של אהה"ע, 2.8.1920, אגרות כצנלסון, תרע"ט-תרפ"ב (1919-1922), תל-אביב 1970, עמ' 129.

100. מכתב אל הוועד"פ של אהה"ע, 5.8.1920, שם, עמ' 127-128.

101. מכתב ברל אל הוועד הפועל של אהה"ע, שם, עמ' 127; אל חברי ועד "החלוץ", 23.8.1920, עמ' 140-140.

102. מכתב כצנלסון אל אהה"ע, 16.8.1920, שם, עמ' 136-137; מכתב בן-גוריון אל אביו, 17.9.1920, אגרות בן-גוריון, ב, עמ' 18.

ועוד עניין שכדאי לתת עליו את הדעת. דר"ח הברית הימנית על הקונפּרנצייה החמישית, וכן ראיון שנתן קפלנסקי לדי צייט, עיתונם של פּועלי ציון באמריקה, מדברים על בגידת זרובבל, שהיטעה את הימין והביא טכנית לפילוג.¹⁰³ הימין הודה ששגה בהחלטתו להימנע מהצבעה, אולם הביא להגנתו את מומנט ההפתעה שנגרמה לו בעת ההצבעה: אנשיו היו בטוחים כי זרובבל, ועמו 17 הקולות שייצג, יתן קולו להצעתם, משמע יהיה להם רוב ברור על השמאל. הם החליטו להימנע מהצבעה, כדי להוכיח שאין רוב לשמאל, וכדי לא לכפות את דעתם לפילוג. קפלנסקי ציפה ליתרון ברור לימין: 197 (גמנעים) + בעד, לעומת 161 לשמאל. תוצאה זו, קיווה קפלנסקי, היתה גורמת להמשך הדיונים. פילוג היה נגרם רק במקרה שהשמאל היה מחליט לפרוש. אולם זרובבל לא נהג על פי המנדט שהיה בידו מטעם המפלגה הפּולנית. הוא הצביע בעד הצעת השמאל, וכך זכה השמאל ב-178 קולות.

למעין בדו"חות בקפדנות ברור, כי אין לקבל את תירוץ ההפתעה בעת ההצבעה. זרובבל אומנם סטה מהמנדט שלו, אולם הוא הציג את עמדתו החדשה כבר בוויכוח על הרצאת קפלנסקי.¹⁰⁴ אנשי הימין ידעו כבר לפני ההצבעה, כי זרובבל אינו עמם, לכן שיקולם היה מוטעה, לפחות מתוך רשלנות. מאידך גיסא, ייתכן כי הם ניצלו מידע זה דווקא כדי להימנע מהצבעה, ולהיות נקיים מאשמת הפילוג. במקרה זה תירוץ ההפתעה בא לטיית על האמת.

אם שוקלים את עמדות הצדדים, נראה אפוא כי לכל גוש היה מניע טוב לפילוג. אין להוציא מכלל אפשרות, ששני הצדדים באו לידי הסכמה, שאין מוצא מן המשבר אלא בפירוד – וכל השאר היה רק טקטיקה. מכל מקום אין לכך עדות בכתובים.

ישנה נקודה מעניינת לא פחות, שהמדווחים כולם מתעלמים ממנה, והיא עמדתו של ניר. זרובבל פעל אומנם בניגוד למנדט שלו, שכן לא הופקדה בידו החלטה להצטרף לאינטרנציונל השלישי מיד וללא תנאים. ועידת מפלגתו, במאי 1920, דחתה את הצעת הצירים שדגלו בהצטרפות מידית לאינטרנציונל השלישי, גם אם הוא מתנגד לעמדה הציונית של המפלגה, ואימצה את החלטת הצירים שדחו את ההגמוניה של רוסיה, והיו מוכנים להצטרף לאינטרנציונל זה בתנאים מסוימים. ההחלטה מכנה אותו בשם אינטרנציונל מוסקוואי, ללמדך, שהיא איננה מכירה בגוף הנוכחי כאינטרנציונל השלישי. היא אומנם מכירה בעקרונות היסוד של המצע שלו בעניין דיקטטורה פרולטרית בצורת משטר המועצות, אולם היא דוחה את ההגמוניה של המפלגה הרוסית בתוכו. היא מכירה בו כגרעין חשוב, שניכס לו את העקרונות הנכונים למטרות המאבק של הפרולטריון בתקופת המהפכה החברתית, ונסמך על הפעולה המהפכנית של הפרולטריון הרוסי, חלוץ המהפכה העולמית. אולם אינטרנציונל זה מבודד מן

103. הדו"ח ביידיש, עמ' 14; טבת, קנאת דוד, ב, עמ' 101; מכתב קפלנסקי לפּוע"צ במערב גליציה, 8.4.1921, בית ברל, פ' 8.

104. נושא שעליו עמדתי במקום אחר.

הכוחות העיקריים של הפרולטריון המהפכני במערב אירופה, שהוא הנושא היחיד של המהפכה בארצות הקפיטליזם המפותח.

לפיכך החליטה המפלגה לדרוש מן הברית העולמית להתקשר מיד עם האינטרנציונל המוסקוואי ועם המפלגות המהפכניות של מערב אירופה, כדי להפוך את "ההתחלה המוסקוואית" לאינטרנציונל השלישי, שינהיג את המהפכה העולמית. ההחלטה משיגה על האופי הקוסמופוליטי של האינטרנציונל המוסקוואי, שאינו מקצה מקום למאבק הלאומי של הפרולטריון, והיא מתנה את הצטרפותה, נוסף לאמור לעיל, בהתחשבותו בתוכנית הלאומית של הפרולטריון היהודי.¹⁰⁵

זו היתה בדיוק עמדת הימין, כפי שהציג קפלנסקי.

ונשוב אל ניר. הוא לא השתתף בוועידה השנייה של מפלגתו, משום ששהה עדיין בארץ-ישראל, בתוקף תפקידו כמשלחת פועלי ציון. לפיכך אין לנו עדות לאיזו מן העמדות השונות בשאלת האינטרנציונל היה מצטרף. לפי עמדתו עד כה, אין ספק שהיה דבק בהחלטת המפלגה. מעניין שכיוונונותיו אין הוא מציג את החלטת המפלגה במלואה. הוא טוען כי המפלגה קיבלה החלטה להצטרף לאינטרנציונל השלישי, בתנאי שיקבל את תפיסת פועלי ציון בשאלה היהודית, כלומר יכיר בציונותה של המפלגה. וזאת לעומת דרישת המיעוט להצטרף מיד.¹⁰⁶ הוא איננו מזכיר כלל את העובדה, שהמפלגה שלו ראתה בגוף המוסקוואי אי רק גרעין לאינטרנציונל השלישי, ודרשה, לצורך זה, את צירוף המפלגות המהפכניות של מערב אירופה.

נראה כי הצגת דברים מאוחרת זו באה להסביר בין השורות את העמדה של ניר בקונפרנציה החמישית. הכיצד? בכל הדיווחים מן הקונפרנציה מוצגת תמיכתו בעמדת השמאל בשאלת האינטרנציונל כמוכנת מאליה. הצעת השמאל מכונה בשם הצעת סרפוב'קוויין-ניר, כעמדה מאוחדת של גרשי השמאל למיניהם. ניר עצמו איננו מסביר את הימצאותו כשמאל. הוא מתאר באופן כללי, כי לקונפרנציה באו שלוש סיעות (יש לזכור כי החלוקה הזו חלה על העמדות הכלליות, הן בשאלת האינטרנציונל והן בשאלת הקונגרס הציוני ועבודת ארץ-ישראל): הימין (ארץ-ישראל ואמריקה), השמאל (שהא"ב ארגן, ואשר כלל את המפלגות האוסטריות, הצכית, מפ"ס, יק"פ ועוד קבוצות קטנות ממפלגות אחרות) והמרכז, אליו הוא עצמו השתייך, ואשר כלל את רוב המפלגה הפולנית, את המפלגה הליטאית, את הסקציה הסי"ד של המפלגה האמריקאית, ואת יס"ד הרוסית.¹⁰⁷ (ניר טעה, אגב, ביחס למפלגה הליטאית, שכן היא הצטרפה לא"כ.) הוא איננו מזכיר בספרו את פרשת זרובבל.

לדבריו, היו שתי הצעות בשאלת האינטרנציונל. זו של הימין וזו של השמאל, עם המפלגה הפולנית בראש, שבה תמכו כל מפלגות הא"כ, כדי לא לפצל את

105. ראה ההחלטה וכן התפלגות הדעות במפלגה הפולנית: אונזער ארכייטער צייטונג, 28.5.20, עמ' 2: מנדלוסון, התנועה הציונית, עמ' 140-141.

106. ניר, וואנדערונגען, עמ' 180.

107. שם, עמ' 195.

הקולות. ניר סבר, כי מישהו בוועדת המנדטים היה מעוניין, בעת חלוקת הקולות, שלאף צד לא יהיה רוב.¹⁰⁸ המעבר של המפלגה הפולנית מן המרכז אל השמאל, שקרא להצטרפות מידית ללא תנאים, אינו זוכה אצלו להסבר אידיאולוגי. הוא פטר עצמו מהצורך להיכנס להסברים, בכך שהציג לנו, כזכור, רק מחצית מהחלטת הוועידה הפולנית השנייה, קרי, הקריאה להצטרף בתנאי שתוכר התפיסה בשאלה היהודית.

מהצגת דברים זו נצטרך להסיק, כי ניר מרמז, שהא"ב הצליח לשכנע אותו ואת זרובבל, כי יש בידיו הבטחה מהאינטרנציונל השלישי – שוועידתו השנייה התכנסה סמוך למועד הקונפרנציה החמישית – להכיר בתפיסת פועלי ציון בשאלה היהודית. הסרתו של מכשול יחיד זה לתמיכה בעמדת השמאל מאפשרת מעבר חלק של ניר וזרובבל לשמאל, ללא צורך להסתבך בהסברים פוליטיים או להסביר, כיצד הפך האינטרנציונל "מוסקוואי" בלבד לאינטרנציונל השלישי כה"א הידיעה. הצגה כזו של הדברים איננה מעמידה את מעשהו של זרובבל כחריג, ומעלימה את סטייתו של ניר מעמדתו המסורתית בשאלת האינטרנציונל.

כבר בן-צבי טען, במאמר שפרסם מיד לאחר הפילוג, שבפעולת תעמולה הצליח הא"ב להפיג את היסוסי הפולנים להצטרף מיד לאינטרנציונל השלישי.¹⁰⁹ אולם הוא לא הסביר, במה הצליחו לשכנע את הפולנים. ואין בידי הוכחה, שהא"ב קיבלו הבטחה כזו מן הקומינטרן. אדרבא, הקונגרס של האינטרנציונל השלישי קיבל החלטה בגנות הציונות. נאמר בה, כי תחת מסווה של יצירת מדינה יהודית בארץ-ישראל מקריבה הציונות את היישוב הערבי העובד לניצולה של אנגליה, כאשר היהודים היוצרים מהווים שם רק מיעוט.¹¹⁰

זרובבל טען כי המשלחת הפולנית ברובה שינתה דעתה, משום שהמצב בפולין השתנה מאז הוועידה האחרונה. אולם הוא לא הסביר מהו השינוי. ההסבר המקובל הוא, שהצבא האדום עמד בשערי וארשה, והמשלחת שינתה דעתה נוכח איום הכיבוש הסובייטי. גם בן-צבי גרס בפרשנותו, כי אמנתם של הפולנים בסובייטיזציה הקרובה של ארצם, כתוצאה מניצחונות הבולשוויקים, היא שגרמה להחלטתם להצטרף ללא תנאי לאינטרנציונל הקומוניסטי.¹¹¹

אין לפטור הסבר זה כתירוץ בלבד, אלא יש לשקול אותו באווירת אותם ימים, בהם איום הכיבוש הסובייטי והמהפכה הסוחפת בעקבותיו היו ממשיים, ולא אפשרו לפועלי ציון פולין לסכן עצמם בהבעת התנגדות. ב-28 באפריל 1920 תקף הצבא הפולני את אוקראינה, ובתחילת מאי כבש את קייב. ב-12 ביוני חזרו הרוסים וכבשו את קייב. במתקפת-הנגד שלו הגיע בודיוני ביולי עד פרברי וארשה. ב-14-17 באוגוסט התקיימה המערכה על וארשה, בה הובס הצבא הרוסי על ידי הפולנים.

108. שם, עמ' 196-197.

109. "בן-צבי, "פרודוני", קונטרס, נב (כ"ט באלול תר"ף), עמ' 5.

110. שם, סז (כ"ג בשבט תרפ"א), עמ' 17.

111. לעיל, הערה 109, עמ' 3. וראה גם מנדלסון, התנועה הציונית, עמ' 143, בעקבות מאמר של ירבלום: מרגלית, אנטומיה, עמ' 49, בעקבות דבריו של "מאירסון, איש המפ"ס.

לנין קיווה לנצל את המלחמה להתפשטות המהפכה בפולין ובגרמניה, ובעקבותיהן באירופה כולה. הפרולטריון הפולני נקרא למרוד בשלטון. ואומנם הקומוניסטים הגרמנים הכינו מרד מזוין, שאמור היה לפרוץ עם התקרבות בודיוני לגבולות גרמניה. אלא שהמערכה נכשלה. הפרולטריון הפולני לא האמין לתוכנית הרוסית, למסור את השלטון לידי המפלגה הקומוניסטית הפולנית. הוא חש מפני כיבושה מחדש של פולין על ידי רוסיה, והתייצב נגד הצבא האדום.¹¹² האימפקט העצום בפולין, שהיה לאפשרות הקשה של כיבוש סובייטי, בא לכיטוי בכינוי שקיבל הניצחון על הרוסים: "הנס על הוויסלה".

משסר האיום המידי, קמה אומנם התמרמרות במפלגה הפולנית נוכח עמדת זרובבל ונוכח הפילוג.¹¹³ ירבולום לעג לצירים הפולנים, ששינו דעתם במהירות של חיל בודיוני, והתנהגו בהתאם לקומוניסטים שהגיעו מן החזית.¹¹⁴

כאמור, טענתי לעיל, כי גם ניר חרג מעמדתו בשאלת האינטרנציונל, והצגת עצמו כתומך בעמדת השמאל, ללא כל הסבר, היא בעייתית. ניר פרסם את עמדתו בשורת מאמרים לקראת מיעצת שטוקהולם, ובהקשר של הוויכוח עם אחדות העבודה.¹¹⁵ ניר דרש את איחודם של שני האינטרנציונלים. הוא הסתייג מן ההגמוניה הרוסית באינטרנציונל השלישי, דחה את עמדתם של הקומוניסטים, שביקשו להרחיק מן האינטרנציונל את הימין המייצג יותר ממחצית הפועלים בארצות שונות. הוא טען כי המהפכה הסוציאליטית איננה מומנט, אלא תהליך היסטורי ממושך. הוא דיבר על תקופת המהפכה, על תקופת המעבר מקפיטליזם לסוציאליזם. לפיכך יש להתחשב בתנאים הקיימים בכל ארץ וארץ. לפיכך אין להכריע בשאלת דיקטטורה או דמוקרטיה, וזו תיפתר בכל ארץ לפי תנאיה. הוא הכיר בדוקיום של ארצות בעלות שלטון פועלים יחד עם ארצות בעלות שלטון הבורגנות. על רקע זה תמוהה הצגת הדברים שלו, ועל רקע זה קשה גם לקבל את ההיסטוריוגרפיה המסורתית, המציגה את ניר כאיש השמאל כדבר מובן מאליו, לעומת "בוגדנותו" הבלעדית של זרובבל.

נראה כי דברי ניר במשלחת פועלי ציון בארץ, על הקמת ארץ-ישראל סוציאליסטית בעזרת האינטרנציונל השלישי, אינם מהווים שינוי של ממש בעמדתו, שכן המשלחת לא התלבטה בשאלה, לאיזה אינטרנציונל להצטרף. ובכלל, יש עוד לברר, למה התכוון ניר בדבריו על האינטרנציונל השלישי – האם לארגון הנוכחי הקומוניסטי, או לאינטרנציונל השלישי כמושג, כאותו גוף שיתווה מהאינטרנציונל השלישי, בו שולטת המפלגה הבולשוויקית הרוסית, ומהמפלגות המהפכניות של המערב.

Julius Braunthal, *History of the International 1914-1943*, Vol. 2, Bristol 112 1967, p. 185ff; Isaac Deutscher, *The Prophet Armed, Trotsky 1879-1921*, London 1954, pp. 465-472

113. קונטרס, סג (כ"ז כטבת תרפ"א), עמ' 22-24; מכתבי לוקר לקפלנסקי, מ' 11 ו-12 בנובמבר 1920; קפלנסקי לשיפר, 7.12.1920, אה"ע, עיזבון קפלנסקי, תיק 28.

114. "על דבר ההתפלגות", קונטרס, נג (י"ד בתשרי תרפ"א), עמ' 11.

115. מרגלית, אנטומיה, עמ 46 ואילך.

מכל מקום, אין ספק שגם ניר, כזרובכל, הושפע מהאיום הכולשוויקי על פולין, ועל כן מיהר להגדיר את עצמו באגף השמאלי, ואף היה בין מציעי ההצעה השמאלית. התנהגותו בדיוני הברית השמאלית לאחר הפילוג מלמדת שאכן היתה זו טקטיקה בלבד. הוא לא אימץ את עמדת השמאל הקומוניסטי.¹¹⁶ יתר על כן, בשיחה עם לוקר וחזנוביץ' הוא התוודה על חילוקי הדעות הקשים בברית השמאלית, בעקבות 21 התנאים של האינטרנציונל השלישי. הוא התמרמר על ההשמאלה ההולכת וגוברת של זרובכל, ואיחל לברית הימנית הצלחה כפעולתה בעניין האינטרנציונל.¹¹⁷

דברי ברל כצלנסון, באגרת ששיגר אל חבריו בארץ, קולעים אפוא בתארם את המצב שאליו נקלעו ניר וזרובכל. הוא מתארם בתור "האוחזים בכל החבלים, ואינם מחזיקים אף באחד".¹¹⁸

ד. ברית חדשה

מיד לאחר הפילוג המשיכו שני הגושים בדיוניהם בנפרד. הברית "הימנית" נתכנסה כ־9 באוגוסט 1920. המשתתפים זנו בדו"ח שהגישה המשלחת, ובתוכנית לעבודה ארץ-ישראל; במצב הפוליטי בארץ-ישראל; בשאלת השפות; וכן שמעו דיווחים מן הוועידה הציונית בלונדון. כמקביל לדיונים עסקו נציגים משני הצדדים בניסיונות לרכך את הפילוג, על ידי השגת תיאום בין שתי הבריתות בעניינים המשותפים לשתיהן, אלא שהעלו חרס.¹¹⁹

החלק החשוב ביותר היה הריאורגניזציה של לשכת הברית, וההחלטות. בשני המקרים השליטה אחדות העבודה את רצונה על הברית, והפכה אותה, כניסוחו של שבתי טבת, לזרוע הבינלאומית שלה.¹²⁰

ההחלטה לארגן מחדש את מבנה לשכת הברית נבעה מההערכה, שהלייבור יתפוס את השלטון, והמסקנה המתחייבת מכך, שמרכז העבודה הפוליטית צריך להיות בלונדון, ומלונדון צריך לקיים קשר קבוע עם ארץ-ישראל בנושאי מדיניות והתיישבות. מאידך גיסא היה ברור, שמלונדון אי אפשר לעסוק בפעולות תעמולה והסברה אידיאולוגית בארצות מזרח אירופה, שבהן היה המשבר הגדול ביותר בפועל-ציונות. הוחלט להשאיר גם להבא שני מרכזים, בארץ ובגולה, בני חמישה חברים כל אחד. אולם בגולה הוקמו שתי שלוחות. האחת בלונדון – ובה שני חברים. שלוחה זו היתה אמורה לעסוק בעבודה המדינית הקשורה בארץ-ישראל, כולל הקשרים עם ההסתדרות הציונית, כיחסים הבינלאומיים וכניהול הקפא"י. השנייה בווינה – ובה שלושה חברים,

116. שם, עמ' 50.

117. מכתב לוקר לקפלנסקי, 11.11.1920, אה"ע, עיבובן קפלנסקי, תיק 28.

118. מכתב אל הוועד הפועל של אה"ע, 2.8.1920, אגרות כצלנסון, עמ' 124.

119. על המגעים ראה הדו"ח בידיש, עמ' 18-20.

120. הוא גם סבור שאה"ע היתה מעוניינת בפילוג, ואף ביצעה זאת כדי להפוך את הברית החדשה לזרוע עולמית של אה"ע, במקום להיות הזרוע הארצישראלית של הברית העולמית, קנאת דוד, ב, עמ' 104-105.

שהיתה אמורה לעסוק בתעמולה וארגון בקרב מפלגות מזרח אירופה, בעניינים הכספיים ובסידור ההגירה לארץ. ללשכה בלונדון נבחרו קפלנסקי ובן-גוריון. ללשכה בווינה – זאר, לוקר ורובשוב. למשרד העבודה בארץ – כצלנסון, בן-צבי ובלומנפלד. שני הנותרים ייבחרו על ידי אחדות העבודה.

הקמת הלשכה בלונדון היתה מטרתה של אחדות העבודה מיום הקמתה. בלומנפלד לא הפסיק בזמנו להפציר בקפלנסקי שיעבור ללונדון.¹²¹ אולם קפלנסקי היה מנוע מצעד כזה, שיפגע במפלגות השמאל של מזרח אירופה ויערער את שלמות הברית. ועידת אחדות העבודה בכנרת תבעה מפורשות הקמת משרד בלונדון.¹²² יתר על כן, אחדות העבודה תפסה את עמדת הבכורה בלשכת הברית החדשה. המשרד הארצישראלי ומחצית מהמשרד בלונדון היו מאוישים על ידי אנשיה, סה"כ שישה, לעומת ארבעה אנשי הגולה. במשרד בווינה ישב רובשוב, שבא מן הפלג הימני של המפלגה בגרמניה, אולם בהודעה על הקמת הברית הימנית הוא חתום כאיש ארץ-ישראל. נאמר איפוא, שהיו שבעה אנשי ארץ-ישראל לעומת שלושה אנשי הגולה. למפלגה האמריקאית היה נציג אחד – זאר.

שאר ההחלטות מעירות אף הן, כי תוכניתה של אחדות העבודה נתקבלה כמצע פעולתה של הברית: הוחלט להשתתף רשמית ואקטיבית בהסתדרות הציונית ובקונגרסים שלה. ההחלטות מדברות על כך, שזהו "חלק אורגני ממשומות הברית העולמית והמפלגות הארציות". וזאת, למען פיקוח על הגופים האחראים על מלאכת ההתיישבות בארץ, מאבק שיטתי נגד האידיאולוגיה הבורגנית, ופעולה מתמדת למען השגת השפעה נאותה על דפוסי ההתיישבות בארץ. הברית צריכה לנצל את הטריבוונה של הקונגרס לארגונו וחינוכו של הפרולטריון היהודי למאבק למען ארץ-ישראל סוציאליסטית, וכדי לצבור ניסיון וכישורים כדי לרשת ולנהל את ההתיישבות כולה.¹²³ כן הוחלט לפעול להקמתו של קונגרס פועלים יהודי עולמי, שיביא לאיחוד עולמי של הפרולטריון היהודי המאורגן, ושיפעל לשיקום מצכם של ההמונים היהודים.

המשימות שהוטלו על ברית עולמית זו הוגדרו ברוח עקרונותיה של הציונות הסוציאליסטית, וביניהן קונסטרוקטיביזם, ארגון העבודה הקואופרטיבית, הסדרת ההגירה היהודית וסיוע בהקמת יישוב יהודי סוציאליסטי בארץ-ישראל.¹²⁴ במועצת שטוקהולם ניהלו מפלגות מזרח אירופה מלחמה נגד אחדות העבודה ומגמותיה להרחיב את הברית העולמית ולבוא בקשר עם ארגונים שכשרותם הסוציאליסטית מוטלת בספק (כמו צעירי ציון). החלטה זו היתה איפוא בהתאם להחלטת ועידת היסוד של אחדות העבודה, שזיכרה על הקמת

121. למשל, מכתבי בלומנפלד ללשכת הברית, 27.11.1919, בית ברל, פ/1, כרך ב; 7.3.1920, שם, כרך ד, ועוד רבים אחרים.

122. ראה החלטות הוועידה הראשונה של אחדות העבודה, גולן, הפרוטוקולים של אה"ע, עמ' 186.

123. הדו"ח בידידיש, עמ' 30.

124. שם, עמ' 32.

"ברית עולמית אחת, לשם פעולה משותפת להגשמת העיקרים של הציונות הסוציאליסטית" עם ארגונים השואפים לחברת עבודה בארץ־ישראל, כמו צעירי ציון, החלוץ, ועוד ארגונים דומים באמריקה ובאנגליה.¹²⁵ היה זה גם בהתאם להחלטות הוועידה הראשונה בכנרת, שדרשה מהוועידה העולמית הקרובה לכנס קונגרס פועלים יהודי עולמי.¹²⁶

ה. אחרי ככלות

מבחינה סטרוקטורלית, הקמת הברית במתכונתה החדשה היתה מעין סגירת מעגל. היא קיבלה את דמותה של הברית כפי ששיווה לה ברוכוב בגירסתו הראשונה – איחוד עולמי, מונוליתי בהשקפת עולמו, שמרכזו המנחה בארץ־ישראל, והמפלגה ההגמונית בו היא המפלגה הארצי־ישראלית. אלא שלהבדיל מברוכוב, בברית החדשה שלטה אחדות העבודה. היא ייצגה השקפת עולם הפוכה לזו של המפלגה הרוסית, שברוכוב ראה בה את המפלגה הראשית בברית, ושאמורה היתה לגלם את המפלגה הארצי־ישראלית, לכשמוקד החיים היהודיים יועתק לארץ־ישראל. ועוד. ברוכוב סבר שהתייצבותה של המפלגה הרוסית־ארצי־ישראלית בראש הברית תהיה גולת הכותרת של תהליך אויב־קייט־בי של עלייה גדולת ממדים לארץ, מכוח דינמיקת ההגירה היהודית. ואילו במציאות תפסה אחדות העבודה את מקומה כתוצאה ממשבר בברית, ולא בעקבות נחשול מהגרים המתדפק על שערי הארץ.

מכל מקום, הקמת הברית החדשה היתה ניצחון לפלשתינוצנטריזם. מאז ויתר עליו ברוכוב כערך דומיננטי בברית, בשל כישלונו ליצור את הברית במתכונת הני"ל, הפכה מרכזיותה של ארץ־ישראל לגורם משני, שנאבק על מקומו במערך האידיאולוגי של הברית. במתח בין עבודת ההווה לעבודת ארץ־ישראל נטתה כף המאזניים בדרך כלל לצד הראשון. העתקת מרכז הכובד הפוליטי, מבחינת הציונות, ממצעמות המרכז אל אנגליה, קיפחה את מעמדה של הלשכה באירופה. אולם כל עוד ישבו בברית מפלגות השמאל ממזרח אירופה, לא ניתן היה לממש מציאות חדשה זו. ואילו עתה הביאה השתלטותה של האידיאולוגיה הארצי־ישראלית לכך, שהלשכה, שמילאה עד כה את התפקיד המוביל בברית, ובעיקר ניווטה את מערך היחסים הבינלאומיים, הופקדה על משימות ארגון בלבד. מכאן ואילך, גם אנשי הלשכה הישנה מאבדים את חשיבותם ומפנים מקומם לאנשים החדשים – אנשי ארץ־ישראל. שכן במבנה החדש נועדו שבעה מקומות לאנשי אחדות העבודה, לעומת שלושה לאנשי הגולה.

שלושה נשאו באחריות לניהולה של הברית בתקופה החשובה ביותר (מלחמת העולם הראשונה): שלמה קפלנסקי, ברל לוקר וליאון חזנוביץ'. חזנוביץ', שהתחרה בקפלנסקי על עמדת המנהיגות ועל מתן הטון בברית: שכל הגיון קיומו היה בעמדת הכוח שלו בתנועה העולמית – לא יכול למצוא את מקומו

125. גולן, הפרוטוקולים של אה"ע, עמ' 168.

126. עמ' 186.

ההולם בברית החדשה, ועל כן חתר להחזיר את המצב לקדמותו. הוא נקט עמדה נייטרלית ושאף – לשווא – לאיחודה מחדש של הברית במתכונתה הישנה. על ה"קול קורא" לפועלי ציון בכל הארצות, שפרסמו אלה שפרשו מן הברית הישנה, חתום חזנוביץ' כאיש ארגנטינה (אותה ייצג בוועידה) ולא כאיש לשכת הברית.¹²⁷ משלא נסתייע ניסיון האיחוד מחדש – הוא פרש לחלוטין. לוקר נדחק כאמור ללשכה בווינה.

תמה גם "תקופת קפלנסקי", האיש שזוהה עד כה עם הברית (ולחיפך), ועם האוריינטציה על הגולה. מי שהיה האיש החזק בברית וניווט את עבודתה נבחר, אומנם, יחד עם בן-גוריון ללשכה המדינית בלונדון, אך מבין שניהם יהיה בן-גוריון הדמות הדומיננטית והקובעת.

127. מצורף לדו"ח בידיש, עמ' 34-37.